
Regionalizm w Hiszpanii

Roman Szul

STRESZCZENIE

Kwestia regionalna odgrywa ważną rolę w życiu politycznym Hiszpanii. Hiszpańskie doświadczenia z autonomią regionalną w ostatnich 30-35 latach miały duży wpływ na stosunek do regionalizmów w wielu krajach Europy. W tym okresie doświadczenie to oceniano pozytywnie. Ostatnio jednak pojawiły się wątpliwości dotyczące wpływu autonomii regionalnych na funkcjonowanie gospodarki i na jedność państwa. Artykuł składa się z dwu zasadniczych części – rysu historycznego oraz przeglądu wybranych regionalizmów i regionów. W części pierwszej omawiane są historyczne czynniki kształtowania regionalizmów w Hiszpanii. Wskazuje się na proces formowania się państwowości hiszpańskiej podczas rekonkwisty z wielu organizmów państwowych i powstanie Hiszpanii jako federacji Kastylii i Aragonii oraz na późniejsze napięcia między siłami dążącymi do centralizacji władzy państwowej i kastylianizacji kultury i języka a siłami dążący do zachowania odrębności politycznej i kulturowej regionów peryferyjnych – jako na główne źródło współczesnych regionalizmów w Hiszpanii. W części drugiej bliżej przedstawiono te regiony Hiszpanii, gdzie ruchy regionalne są istotnym czynnikiem politycznym. Są to, kolejno: Katalonia (w tym ruch pankataloński obejmujący tzw. Kraje Katalońskie), Baleary, Kraj Walencji, Kraj Basków, Nawarra, Galicja, Asturia, Andaluzja i Wyspy Kanaryjskie. W opisie każdego z regionalizmów zwraca się uwagę na czynniki tworzące dany regionalizm (obiektywne uwarunkowania regionalizmu) oraz na siłę, cele i podmioty (aktorów) regionalizmu. Najsilniejszy regionalizm występuje w Katalonii i Kraju Basków. W Katalonii wynika on z historii – pamięci o państwowości katalońskiej, jej utracie i degradacji języka katalońskiego. Na to nakładają się uwarunkowania ekonomiczne i kulturowe – wysoki poziom rozwoju oraz przeświadczenie o kulturowej wyższości i wyzysku regionu. Głównymi podmiotami regionalizmu są władze regionu i regionalne partie polityczne, a celami jest maksymalizacja autonomii politycznej, z niepodległością włącznie, ekonomicznej i kulturowej – uczynienie katalońskiego głównym (jedynym) językiem regionu. W Kraju Basków źródłem poczucia odrębności są czynniki historyczne – dawne przywileje regionu oraz kulturowe – w tym istnienie języka baskijskiego. Ruch baskijski jest bardzo niejednorodny jeśli chodzi o cele i struktury organizacyjne – od akceptacji obecnej autonomii po pełną niepodległość i włączenie sąsiednich obszarów Hiszpanii i Francji.

Charakterystyka ogólna

Kwestia regionalna w Hiszpanii zasługuje na uwagę z wielu powodów. Odgrywa ona niezwykle ważną rolę w życiu politycznym Hiszpanii. Jej znaczenie wykracza poza samą Hiszpanię – hiszpańskie doświadczenie z decentralizacją państwa w ostatnich 30-35 latach i autonomią regionów – tzw. państwo regionalne – było uważnie obserwowane i niekiedy naśladowane w innych krajach europejskich. Doświadczenia i osiągnięcia samych regionów i ruchów regionalnych były inspiracją dla wielu regionalizmów w zachodniej Europie i nie tylko. Popularna do niedawna idea „Europy regionów” swą popularność w dużej mierze zawdzięczała właśnie pozytywnie ocenianemu doświadczeniu regionalizmu w Hiszpanii. Ostatnio, z kolei, w związku z kryzysem gospodarczym i radykalizacją niektórych regionalizmów, zwłaszcza katalońskiego, hiszpańska kwestia regionalna znów daje o sobie znać, tym razem już w mniej pozytywnym kontekście. Autonomie regionalne są oskarżane o przyczynienie się do kryzysu finansów publicznych i pogorszenia funkcjonowania gospodarki, a deklarowana przez przywódców (i nie tylko) katalońskich chęć oderwania się od Hiszpanii – zwraca uwagę na negatywną stronę regionalizmu.

Artykuł ten ma ambicję dostarczenia pewnej wiedzy i uporządkowania tematu regionalizmu w Hiszpanii. Koncentruje się głównie na zagadnieniach polityczno-kulturowych, a więc na tych czynnikach, które są motorami zjawiska regionalizmu. Tym samym – mniej uwagi poświęca zagadnieniom prawno-administracyjnym, a także ekonomicznym. Nie ma również ambicji wyczerpującego przedstawienia wszystkich cech hiszpańskich regionów, jak również omówienia stanu literatury na ten temat¹.

Współczesna Hiszpania jest jednym z tych państw Europy, w których zjawisko regionalizmu jest bardzo wyraźne. Wyraża się to:

- 1) w ustroju państwa, zwanym „państwem autonomii” („Estado de las autonomías”), który daje szerokie uprawnienia regionom, zwanym także „wspólnotami autonomicznymi” („comunidades autónomas”);
- 2) w dążeniu niektórych z regionów do zwiększenia zakresu autonomii;
- 3) w zróżnicowaniu kulturowym i językowym państwa oraz dążeniu niektórych regionów do zachowania, a nawet wzmocnienia, swojej odrębności kulturowej i językowej w stosunku do reszty kraju (kilka regionów ma własny język regionalny, który jest, wraz z ogólnokrajowym językiem hiszpańskim, językiem oficjalnym danego regionu);
- 4) w silnym, choć zróżnicowanym terytorialnie, poczuciu tożsamości regionalnej, niekiedy silniejszej od tożsamości ogólnohiszpańskiej;
- 5) w istnieniu regionalnych partii politycznych i regionalnych elit politycznych.

Rys historyczny

Współczesny regionalizm hiszpański jest w pierwszym rzędzie dziedzictwem historii, na które oddziaływały też czynniki geograficzne i ekonomiczne.

Pierwszym ważnym wydarzeniem w historii ziem dzisiejszej Hiszpanii, które jest istotne z punktu widzenia współczesności, był podbój Półwyspu Iberyjskiego przez Rzymian. Rzymianom współczesna Hiszpania zawdzięcza przede wszystkim nazwę, język i religię chrześcijańską. Rzymianie wprowadzili do prowincji nazwanej *Hispaniā* język łaciński w dwu odmianach – klasycznej, używanej głównie w piśmie przez nieliczną warstwę ludzi wykształconych oraz w odmianie ludowej, używanej na co dzień przez większość Rzymian. Łacina ludowa Rzymian rozprzestrzeniła się niemal na cały półwysep, wypierając miejscowe języki. Miejscowy język (lub dialekty) zachował się jedynie w Pirenejach w rejonie Zatoki Biskajskiej. Zachowaniu tego języka sprzyjały warunki geograficzne – izolacja od reszty terytorium w trudno dostępnych górach, duże odległości od politycznych i gospodarczych centrów rzymskiej prowincji. Język ten znany jest dziś jako język baskijski. Wyróżnia się on na tle innych języków Europy tym, że nie należy do najbardziej rozpowszechnionej w Europie rodziny języków indoeuropejskich i stanowi jedyną zachowaną pozostałość najstarszej warstwy języków w Europie (warstwy przedindoeuropejskiej). Mowa ludności zromanizowanej

¹ W polskiej literaturze temat ustroju Hiszpanii, w tym kwestia regionalizmów, jest dość często poruszana, głównie z punktu widzenia zagadnień prawno-konstytucyjnych i regionalnych systemów partyjnych, por. Bachrynowski, Wi-tecki 2011, Iwanek 1996, Iwanek 2012, Myśliwiec 2009, Sobolewska-Myślik 2012

nie była identyczna na całym obszarze – występowały tu różne dialekty, choć wzajemnie mało zróżnicowane.

Pod koniec epoki rzymskiej Półwysep Iberyjski był miejscem inwazji różnych wojowniczych wędrownych plemion germańskich, przede wszystkim Wizygotów. Wizygoci stworzyli na obszarze byłej rzymskiej prowincji Hiszpanii – Królestwo Hiszpanii. W szybkim też czasie ulegli językowej i kulturowej asymilacji do miejscowej ludności. Jakkolwiek wizygockie Królestwo Hiszpanii nie trwało zbyt długo, to samo jego istnienie utrwaliło pojęcie Hiszpanii jako kraju, a przy tym kraju chrześcijańskiego i obejmującego cały Półwysep Iberyjski. Idea Hiszpanii stanie się ważną ideą podczas rekonkwisty (wyzwalania) półwyspu spod panowania muzułmańskich Maurów (Arabów).

Arabowie najeżdżają na Półwysep Iberyjski w roku 711 i w krótkim czasie podbijają go niemal całkowicie. Poza panowaniem arabskim znalazł się tylko niewielki skrawek lądu na samej północy półwyspu – księstwo Asturii. O tym, że Arabowie nie zajęli tego terenu zdecydowały nie względy militarne, ale warunki geograficzne, a konkretnie klimat. Obszar ten, położony między wysokimi Górami Betyckimi a Zatoką Biskajską Oceanu Atlantyckiego, cechuje się dość chłodnym i wilgotnym klimatem, zbyt chłodnym jak na upodobania Arabów i ich gospodarke (uprawa roślin wymagających ciepłego klimatu). Na północy półwyspu koncentrowała się też ludność chrześcijańska, która uchodziła przed Arabami-muzułmanami.

Arabskie panowanie zniszczyło Królestwo Hiszpanii, lecz nie zniszczyło idei Hiszpanii. Odtąd różni władcy będą dążyć do przywrócenia Królestwa Hiszpanii – wyparcia muzułmańskich najeźdźców i zjednoczenia.

Wyzwalanie Półwyspu Iberyjskiego rozpoczyna się około roku 800 i trwa prawie 700 lat. Okres ten, zwany rekonkwistą, miał decydujące znaczenie w kształtowaniu współczesnych regionów Hiszpanii. Rekonkwista rozpoczęła się na północy. Powstało tam szereg feudalnych organizmów państwowych. Najważniejsze z nich, to: Królestwo Leonu (było to dawne Księstwo Asturii, rozszerzone o tereny na zachód – dzisiejszą Galicję hiszpańską i na południe – o rejon miasta Leon, które stało się centrum królestwa), Królestwo Kastylii (w środkowo-północnej części Półwyspu), Królestwo Nawarry (w Pirenejach, m.in. na terytoriach zamieszkałych przez Basków) i Królestwo Aragonii (na północnym wschodzie), Hrabstwo Barcelony (rejon dzisiejszej Barcelony nad Morzem Śródziemnym) oraz Hrabstwo Portucale (rejon miasta Porto na Atlantyku, które oderwało się od Hrabstwa Galicji, załążek późniejszego Królestwa Portugalii). Z czasem powstanie jeszcze Królestwo Walencji i Królestwo Majorki.

Chrześcijańskie państwa Półwyspu Iberyjskiego, wspomagane przez rycerzy chrześcijańskich z innych krajów Europy, wyzwały półwysep spod panowania muzułmanów, a jednocześnie konkurowały między sobą o jak największe zdobycze terytorialne. Władcy tych państw byli, zgodnie z ówczesnymi zwyczajami feudalnej Europy, zazwyczaj powiązani koligacjami rodzinnymi, co nie przeszkadzało im prowadzić walk między sobą (np. hrabia Portucale, a późniejszy pierwszy król Portugalii – Alfons Zdobywca, w walce o władzę w bitwie pokonał oddziały swojej matki).

W trakcie rekonkwisty, w jej wczesnym okresie, następuje połączenie (związkami dynastycznymi) dwu centralnie położonych królestw – Kastylii i Leonu – w zjednoczone królestwo zwane Królestwem Kastylii. Dzięki temu wczesnemu połączeniu te dwa organizmy państwowe i społeczne całkowicie się zespoliły, tak, że współcześnie nie ma wyraźnych różnic między nimi ani nie ma tendencji do odróżniania się. Symbolicznym śladem dawnej historii jest nazwa jednego z regionów współczesnej Hiszpanii – Kastylii-Leon (Castilla-León). Zjednoczone Królestwo Kastylii staje się najsilniejszym państwem na półwyspie i realizuje ideę wyzwolenia i zjednoczenia Królestwa Hiszpanii. Królestwo Kastylii, zwłaszcza dwór królewski, wyrasta też na centrum kulturalne całego półwyspu. Ukształtowany na kastylijskim dworze królewskim język (zwany kastylijskim) przeradza się w najbardziej prestiżowy język – język, na który przechodzą dwory panujących i arystokracja niemal na całym półwyspie. Ekspansji języka kastylijskiego sprzyjała wspomniana już bliskość językowa półwyspu – dziedzictwo panowania rzymskiego. W ten sposób Kastylii staje się obszarem rdzeniowym późniejszej zjednoczonej Hiszpanii.

Wyzwalanie Półwyspu Iberyjskiego spod panowania Maurów nie było procesem jednostajnym. Miało ono trzy wyraźne fazy. W pierwszej fazie, trwającej od początku IX wieku do mniej więcej początku XII wieku, następuje powolne przesuwanie się południowej granicy państw chrześcijańskich. W drugiej fazie, trwającej mniej więcej od połowy XII do połowy XIII wieku, ma miejsce przyspieszona ekspansja, po której w rękach muzułmanów pozostaje już tylko południowy skrawek półwyspu – Królestwo Grenady (część dzisiejszego regionu Andaluzja), z tym, że Królestwo to nie jest w pełni samodzielne – jest lennem Królestwa Kastylii. Ostateczna likwidacja Królestwa Grenady i przyłączenie jej terytorium do Kastylii następuje w roku 1492 – roku wyprawy Kolumba do Ameryki. Taka historia rekonkwisty spowodowała zróżnicowanie społeczno-ekonomiczne terytorium Półwyspu. Tereny północne, stopniowo zdobywane, były zasiedlane chrześcijańską ludnością chłopską (część z niej zamieszkiwała te tereny jeszcze pod panowaniem Maurów). Dlatego też na terenach tych gospodarstwa rolne są małe a gęstość zaludnienia większa. Natomiast szybkie zdobycie południa i wyparcie z niego (a następnie wypędzenie poza półwysep – do Afryki – w roku 1492) ludności muzułmańskiej spowodowało, że nowi władcy zdobyli rozległe tereny, którymi mogli się podzielić i obdarować zasłużonych rycerzy. W ten sposób powstały wielkie posiadłości ziemskie – latyfundia, zatrudniające najemną siłę roboczą i zwykle mało intensywnie uprawiane.

W końcowym okresie rekonkwisty na Półwyspie Iberyjskim istniały cztery organizmy państwowe – Królestwo Kastylii, Królestwo Portugalii, Korona Aragonii oraz niewielkie Królestwo Nawarry, wciśnięte między dużych sąsiadów i pozbawione możliwości ekspansji na południe. Korona Aragonii była luźną federacją kilku organizmów połączonych osobą władcy: Królestwa Aragonii, Królestwa Walencji, Królestwa Majorki, Hrabstwa Barcelony (albo inaczej: Katalonii). Poza Półwyspem Iberyjskim do Korony Aragonii należało też Królestwo Obojga Sycylii (obejmujące Sycylię, Sycylię i południe Półwyspu Apenińskiego). Kluczową rolę w Koronie Aragonii grało Hrabstwo Barcelony (Katalonia). Barcelona była centrum gospodarczym i kulturalnym Korony Aragonii – miejscem, skąd władza Korony

ekspandowała w basenie Morza Śródziemnego. Z Katalonii też wywodzili się osadnicy, którzy zasiedlili Kraj Walencji i Baleary po ich odbiciu z rąk Maurów, a także częściowo Sycylię po jej przyłączeniu do Korony Aragonii – do dziś w miasteczku Alghero/Alguer mówi się po katalońsku. W Katalonii oraz na Majorce ukształtował się też, na bazie katalońskich dialektów, kataloński język literacki – używany w literaturze i administracji. Podobnie w Królestwie Portugalii – na bazie miejscowych dialektów ukształtował się język portugalski. W obu jednak przypadkach miejscowe języki musiały konkurować z bardziej prestiżowym językiem kastylijskim.

Przedstawiony wyżej podział jest istotny do dnia dzisiejszego. Ukształtowana wówczas tożsamość regionów przetrwała do dziś, choć z pewnymi modyfikacjami. W jednym przypadku – Portugalii – zachowało swoje istnienie całe państwo.

Władcy centralnie położonej, największej i najsilniejszej Kastylii dążyli do zjednoczenia pod swoim berłem całego półwyspu – Hiszpanii. Pod koniec XV wieku dochodzi do unii personalnej Kastylii i Korony Aragonii przez małżeństwo „królów katolickich” – Izabeli, królowej Kastylii, i Ferdynanda, króla Aragonii. Zjednoczone królestwo przyjmuje nazwę Królestwo Hiszpanii. Państwo to było na początku tylko unią personalną, co znaczyło, że obydwie części składowe zachowały swoje odrębne prawa i instytucje. Obydwie też prowadziły niezależne polityki. Okres ten zbiegł się w czasie z odkryciem Ameryki i z zamorską ekspansją Hiszpanii. W ekspansji tej na początku brała jednak udział tylko Kastylija. Aragonia w dalszym ciągu była bardziej zaangażowana w sprawy w basenie Morza Śródziemnego. Względnie samodzielne funkcjonowanie obydwu części Królestwa Hiszpanii powodowało, że różnice kulturowe, językowe i świadomość odrębności zachowywały się. Z czasem w zjednoczonym państwie hiszpańskim górę brała kultura i język kastylijski – następowała stopniowa kastylianizacja Hiszpanii. Kraje Korony Aragonii długo jednak zachowywały odrębne prawa i przywileje, np. w sprawach służby wojskowej czy podatków.

Do Hiszpanii zostało przyłączone Królestwo Nawarry, a dokładniej jego część południowa (pozostała część przypadła Francji). Mieszkańcy Nawarry, jako rekompensatę utraconej niepodległości, uzyskali przywileje, zwane *fueros*, podobne do tych, jakie miała ludność Aragonii.

W latach 1580-1640 królowie Hiszpanii byli również królami Portugalii, przez co cały Półwysep Iberyjski znajdował się we władzy jednego władcy. Unia personalna Hiszpanii i Portugalii rozpadła się jednak w roku 1640 i mimo prób zbrojnego odzyskania władzy w Portugalii przez hiszpańskich królów – Portugalia zdołała zachować niepodległość. Niezadowolenie z dominacji Kastylii i stopniowej centralizacji władzy istniało też w niekastylijskich prowincjach Hiszpanii, co prowadziło do konfliktów między władzami centralnymi a prowincjami Korony Aragonii i Nawarry.

Na początku XVIII wieku władzę w Hiszpanii, po wojnie sukcesyjnej, zdobywa stronnictwo reprezentujące, wzorem Francji, ideę centralizacji władzy i unifikacji politycznej, kulturowej, językowej i prawnej państwa hiszpańskiego. W wyniku tego zwycięstwa następuje wycofanie ze sfery urzędowej innych języków niż hiszpański (kastylijski). Dotyczy to głównie katalońskiego, który do tego czasu był używany w Katalonii. Język ten (czy też jego

dialekty) pozostał jednak w użyciu w sferze prywatnej w Katalonii, na Balearach i w Kraju Walencji. Jednak nie zawsze był on uważany za osobny język, niekiedy był uważany za dialekt języka hiszpańskiego i jako dialekt nie cieszył się wielkim prestiżem.

W XVIII wieku nastąpiło całkowite polityczne zjednoczenie Hiszpanii. Pozostały jednak różnice kulturowe, językowe i poczucie odrębności, zwłaszcza prowincji dawnej Korony Aragonii, a szczególnie Katalonii oraz Nawarry. Na postawy ludności Katalonii mocno wpływała sytuacja gospodarcza. Region ten, w XVIII wieku i później, należał do zdecydowanie najbogatszych regionów Hiszpanii, z silnym i prężnym mieszczaństwem. Bogactwo mieszkańców Katalonii sprawiało, że mieli wysokie poczucie własnej wartości, swojej kultury i języka, a co za tym idzie – silne poczucie tożsamości i chęć jej zachowania.

W wieku XIX mają miejsce dwie sprzeczne tendencje: z jednej strony próby dalszej unifikacji państwa, zgodnie z rozpowszechnionym na zachodzie Europy modelem państwa narodowego i modernizacji, a z drugiej strony – opór przed tymi próbami i narodziny idei nacjonalizmu etnicznego, odwołującego się do tradycji, pochodzenia, rasy i języka². Pierwsza tendencja – dośrodkowa – reprezentowana była przez warstwy rządzące, a popularna była w regionach centralnych, kastylijskich. Zgodnie z tą tendencją likwidowano wszelkie pozostałości podziałów historycznych. M.in. zlikwidowano stare podziały administracyjne, wprowadzając nowy podział na 50 prowincji, zamazujący stare granice historyczne. Starano się też uniformizować sytuację językową przez propagowanie jedyne go języka – hiszpańskiego (kastylijskiego). Druga tendencja – odśrodkowa – dążyła do zachowania przywilejów (wspomnianych wcześniej *fueros*) dla niektórych regionów historycznych i luźniejszej organizacji państwa. Tendencja odśrodkowa nabrała siły w XIX wieku, m.in. z powodu ogólnego osłabienia państwa hiszpańskiego i postępującego regresu gospodarki po utracie, na początku tego stulecia, większości zamorskich posiadłości. Niektóre regiony, a zwłaszcza Katalonia, chciały po prostu iść w ślady amerykańskich kolonii Hiszpanii i uzyskać niepodległość. Efektem starcia tych dwu tendencji były kolejne wojny domowe i niestabilność polityczna. Konflikty te jeszcze bardziej utrwały podziały w świadomości mieszkańców Hiszpanii.

W XIX wieku mają też miejsce ważne procesy gospodarcze. Kraj jako całość, w porównaniu z większością państw Europy Zachodniej, był słabo rozwinięty. Słabość gospodarcza państwa powodowała m.in. ograniczoność środków na edukację publiczną i tym samym – hamowała możliwości prowadzenia polityki unifikacji kulturowo-językowej poprzez system edukacji. Kraj jednocześnie rozwijał się nierówno – najszybciej rozwijały się regiony geograficznie i politycznie peryferyjne: Katalonia i Kraj Basków. Gospodarcza słabość regionów dominujących politycznie utrudniała im pełnienie funkcji integratora państwa, jaką np. we Francji pełnił region paryski, a w Anglii (Wielkiej Brytanii) – Londyn i południowo-wschodnia Anglia³.

² O konflikcie między tymi dwoma tendencjami, inaczej mówiąc – o konflikcie między dwoma typami nacjonalizmów – ogólnohiszpańskim i regionalnymi w latach 1808-1939, obszernie pisze I. Olábarri Gortazar (Olábarri Gortazar 1985).

³ Hiszpański geograf J. R. Lasuén sytuację, w której region politycznie dominujący jest ekonomicznie słaby a region silny gospodarczo jest słaby politycznie, nazywa „odwróconym układem centrum-peryferie” lub „odwróconym państwem wieloregionalnym” Por. Lasuén 1985 s. 475 i nast.

Jak było wcześniej wspomniane, XIX wiek przynosi też pojawienie się nacjonalizmu czy regionalizmu etnicznego wśród regionów peryferyjnych geograficznie i politycznie. W niektórych przypadkach następuje uzupełnienie starych idei regionalnych, związanych z przywilejami z okresu feudalnego, o nowe idee odrodzenia narodowego. Tak stało się przede wszystkim w Katalonii, gdzie następuje wzrost zainteresowania językiem katalońskim, powstaje twórczość w tym języku, pracuje się nad standaryzacją języka (ujednoczenie zasad gramatycznych, pisowni itp.). Język kataloński staje się ważnym symbolem tożsamości katalońskiej. Idea narodowa pojawia się w Kraju Basków. Odwołuje się ona do romantycznej przeszłości Basków, do ich najstarszego w Europie języka (choć propagatorzy tej ideologii sami już nie znali baskijskiego), a także do baskijskiej rasy. Ideologia regionalistyczna, choć raczej słaba, związana z językiem pojawia się też w Galicji. Ta ostatnia ideologia odwołuje się do miejscowych dialektów, nieco różniących się od języka hiszpańskiego/kastylijskiego, a podobnych do języka portugalskiego.

Również w XX wieku historię Hiszpanii determinuje konflikt między tendencjami dośrodkowymi a odśrodkowymi (regionalistycznymi). Te ostatnie dochodzą do głosu w okresie Republiki, na początku lat 30. Wówczas trzy regiony uzyskują autonomię: Katalonia, Kraj Basków i Galicja (z tym, że w tej ostatniej nie zdążono autonomii wprowadzić w życie z powodu wybuchu wojny domowej). Te właśnie tendencje stały się jedną z przyczyn zbrojnego buntu generała Franco przeciw Republice, który to bunt zapoczątkował wojnę domową (1936-1939). W czasie dyktatury generała Franco (która trwała do jego śmierci w 1975 roku) dominowała tendencja dośrodkowa, zwalczano przejawy regionalizmu w sferze politycznej i kulturowej, m.in. zabraniano używania innych języków niż hiszpański w szkolnictwie i ogólnie w sferze publicznej (a czasami nawet w sferze prywatnej).

W drugiej połowie XX wieku, zwłaszcza po roku 1960, Hiszpania przeżywa okres szybkiego wzrostu gospodarczego, nierówno rozmieszczonego na terytorium kraju. Najbogatsze są z reguły regiony peryferyjne (Katalonia, Kraj Basków, Baleary), gdzie silna jest świadomość odrębności kulturowej i silne tendencje odśrodkowe, gdzie zachowały się miejscowe języki. Międzyregionalne różnice w poziomie życia powodują, że do tych właśnie regionów migruje ludność z uboższych regionów – a jest to niemal wyłącznie ludność mówiąca na co dzień po hiszpańsku i o wysokim poziomie hiszpańskiej świadomości narodowej. Napływ tej ludności zmienia struktury demograficzno-etniczne hiszpańskich regionów, wywołując niepokój miejscowych regionalistów.

Po śmierci generała Franco rozpoczyna się proces demokratyzacji Hiszpanii, którego jednym z przejawów jest regionalizacja i decentralizacja państwa. Następuje reforma terytorialnej organizacji. Zostaje utworzony szczebel regionalny. Władze centralne nie określają ani liczby regionów, ani ich granic. To staje się przedmiotem samodzielnych decyzji prowincji: każda z nich sama decyduje, do którego regionu ma należeć lub też czy samodzielnie chce utworzyć region. W efekcie powstaje 17 regionów, bardzo nierównych co do liczby prowincji (od 1 do 8), wielkości powierzchni i liczby mieszkańców, jak też – co do siły politycznej i gospodarczej. W kilku przypadkach następuje odtworzenie starych podziałów historycznych. W ten sposób powstaje np. Katalonia, Kraj Basków (choć bez Nawarry, która według na-

jonalistów baskijskich, stanowi część historycznego Kraju Basków), Kraj Walencji, Baleary, Nawarra, Galicja. Madryt staje się osobnym regionem. Na terenie historycznej Kastylii powstaje kilka regionów, w tym dwa największe pod względem powierzchni: Kastylia-Leon i Kastylia-La Mancha⁴.

Od początków lat 80. następuje decentralizacja państwa – przekazywanie kompetencji i środków regionom (zwanym „wspólnotami autonomicznymi”). W procesie tym istnieją dwie tendencje, które określa się obrazowo jako „gotowe ubranie” i „ubranie szyte na miarę”. Pierwsza optuje za tym, żeby wszystkie regiony uzyskały takie same uprawnienia. Druga natomiast – by każdy region miał uprawnienia dopasowane do swoich potrzeb i możliwości. Konkurencja obu tendencji polegała na tym, że najpierw przeważała ta druga – regiony uzyskały różne kompetencje, lecz później następowało wyrównywanie przez przekazywanie dodatkowych kompetencji regionom, które pozostawały w tyle, po czym regiony „liderujące” w procesie decentralizacji wywalczały nowe uprawnienia. W chwili obecnej kompetencje regionów nieco się różnią.

Mimo jednoznacznego kierunku ewolucji organizacji państwa hiszpańskiego, jego ocena w Hiszpanii nie jest jednoznaczna. Obok ocen pozytywnych, zwłaszcza ze strony zwolenników poszczególnych regionalizmów i tych, którzy uważają, że autonomie regionalne przyczyniły się do zaspokojenia słuszných aspiracji społeczności regionalnych i stępiły radykalizm niektórych ruchów odśrodkowych (zwłaszcza baskijskiego), nie brak ostrzeżeń, że regionalizacja prowadzi do „bałkanizacji Hiszpanii”⁵. Kryzys gospodarczy, który w ostatnich latach dotyka Hiszpanię, nie pozostaje bez wpływu na ocenę regionalizmów i ocenę polityki prowadzonej przez władze regionalne. Pojawiają się opinie, że to właśnie ambicje regionów i regionalnych polityków przyczyniły się do marnotrawstwa środków publicznych, a działania mające na celu wzmocnienie regionalnych kultur i języków stają się źródłem strat, są łamaniem praw obywatelskich (ograniczanie możliwości edukacji w języku hiszpańskim, mandaty za szyldy po hiszpańsku w Katalonii itp.) i zmniejszają konkurencyjność tych regionów (ze względu na trudności w dostępie do edukacji szkolnej w języku hiszpańskim, jak się twierdzi, trudniej jest zatrzymać i przyciągnąć do nich wysoko kwalifikowanych pracowników, mających dzieci w wieku szkolnym)⁶.

Regiony i regionalizmy w Hiszpanii – przegląd

Jak już było wspomniane, wśród hiszpańskich regionów znajdują się regiony o różnym poziomie poczucia odrębności i różnym stopniu odmienności od reszty kraju. W dalszej części tego opracowania omówione zostaną te regiony, gdzie regionalizm jest najsilniejszy.

⁴ O skomplikowanym procesie przekształcania Hiszpanii z państwa unitarnego w państwo autonomii regionalnych obszernie pisze m.in. Juan Linz (Linz 1985)

⁵ Por. znamienity tytuł książki „*Contra la balcanización de España*” („Przeciw bałkanizacji Hiszpanii”) (Moa Rodríguez L. P. 2005)

⁶ Por. Mir S, Cruz G 2012, w książce tej (La casta autonómica – kasta autonomiczna) wylicza się wszelkie słabości autonomii regionalnych, od korupcji i kacykizmu po łamanie praw obywateli Hiszpanii i gospodarce szkodnictwo.

Katalonia

Katalonia może służyć za modelowy przykład regionu, w którym istnieją wszystkie warunki powstania regionalizmu i w którym regionalizm jest rzeczywiście silny. Katalonia jest jednocześnie regionem historycznym, kulturowo-językowym, ekonomicznym i administracyjno-politycznym, a także, choć w mniejszym stopniu, regionem geograficznym.

Katalonia położona jest w północno-wschodniej części Hiszpanii, w trójkącie, którego dwa boki wyznacza wybrzeże Morza Śródziemnego oraz granica z Francją. Ta właśnie lokalizacja spowodowała, że region ten od najdawniejszych czasów posiadał silne związki z basenem Morza Śródziemnego, a zwłaszcza z południową Francją i Francją w całości, a przez Francję z Europą. Różniło to Katalonię od większości regionów Hiszpanii. Związki z Francją sięgają wczesnego średniowiecza, kiedy tereny dzisiejszej Katalonii

Rys. 1. Flaga Katalonii

znajdowały się w granicach panowania króla Francji, Karola Wielkiego. Dotyczą one również sfery demograficznej, kulturowej i językowej. W czasie rekonkwisty tereny Katalonii były w dużym stopniu zasiedlane przez osadników z południa Francji. Do dziś widoczne jest to w języku – dialekty katalońskie i dialekty okcytańskie południa Francji można uznać za jeden zespół językowy. Podobieństwo dotyczy także fizycznego typu ludności i kultury.

Bliskość geograficzna i kulturowa Katalonii do Francji i Europy powodowała u Katalończyków poczucie inności, a nawet wyższości w stosunku do pozostałych regionów Hiszpanii. Było to jednym z czynników wysokiego poczucia własnej wartości wśród nich.

Katalonia jest regionem historycznym o długiej i niemal nieprzerwanej historii. Jak już było wspomniane wcześniej, w średniowieczu, przed unią Królestwa Kastylia z Koroną Aragonii, Hrabstwo Barcelony (terytorialnie tożsame ze współczesnym regionem Katalonii) było autonomiczną częścią Korony Aragonii, a przy tym częścią bardzo ważną. Ekspansja Korony Aragonii w basenie Morza Śródziemnego, jej panowanie nad Sycylią, dzisiejszymi południowymi Włochami (m.in. Neapolem), a krótko nawet nad Atenami (ok. roku 1300), stały się źródłem dumy Katalończyków i dziś stanowią ważny element ich świadomości. Również dramatyczne wydarzenia późniejszych epok, zwłaszcza klęski w wojnach domowych (szczególnie w wojnie sukcesyjnej na początku wieku XVIII i w wojnie domowej 1936-1939) i następujące po nich prześladowania, umacniały wśród Katalończyków, a przynajmniej ich części, poczucie odrębności. Ważne znaczenie dla współczesnej świadomości Katalończyków miała też autonomia Katalonii w okresie Republiki Hiszpańskiej (od 1931 roku) i w czasie wspomnianej wojny domowej⁷.

⁷ Ważne miejsce historii i pamięci historycznej w kształtowaniu tożsamości Katalończyków podkreśla światowej sławy socjolog, Katalończyk Manuel Castells, por. Castells 2004

Cechą wyróżniającą Katalonię od reszty terytorium Hiszpanii jest też posiadanie własnego języka regionalnego – języka katalońskiego. Wprawdzie nie tylko w Katalonii istnieje język regionalny, a z drugiej strony język kataloński (lub języki bardzo zbliżone do katalońskiego) używany jest również w niektórych innych regionach Hiszpanii, to nigdzie indziej język nie pełni tak ważnej roli w kształtowaniu świadomości regionalnej i nigdzie indziej (może jedynie w Kraju Basków jest podobnie jak w Katalonii) nie przywiązuje się takiej wagi do odrodzenia językowego. Mówiąc o języku katalońskim jako o wyróżniku Katalonii, trzeba zwrócić uwagę na specyficzne relacje między hiszpańskim (kastylijskim) a katalońskim. Różnice ściśle językowe między dialektami Katalonii i językiem hiszpańskim są na tyle niewielkie, że można by dialekty te uznać za dialekty języka hiszpańskiego. Tak też zresztą uważa część mieszkańców Hiszpanii, a nawet część użytkowników tych dialektów (szczególnie poza samą Katalonią). To, że Katalończycy uznali te dialekty za osobny język i na ich bazie stworzyli na przełomie XIX i XX wieku język literacki, wynikało z przyczyn politycznych i historycznych. W języku katalońskim, czy też w katalońskich dialektach, istniała literatura sięgająca XIII wieku, a do roku 1714 był on używany w administracji Katalonii, zanim po klęsce w wojnie sukcesyjnej nie został wyrugowany na rzecz kastylijskiego. Wspomniane wyżej poczucie odrębności Katalończyków w stosunku do reszty Hiszpanii znalazło wyraz w traktowaniu swoich dialektów jako odrębny język i w staraniach, aby językowi temu nadać formę literacką i podnieść jego status społeczny. Próby wyrugowania tego języka, podejmowane przez dyktaturę Franco, umacniały (przynajmniej u części Katalończyków) jeszcze bardziej poczucie dyskryminacji i wzmacniały poczucie odrębności⁸.

Bardzo ważnym czynnikiem regionalizmu katalońskiego jest sytuacja gospodarcza i struktura gospodarczo-społeczna Katalonii. Jak było wspomniane, Katalonia należy do najbogatszych regionów Hiszpanii. Jej mieszkańcy skłonni są przypisywać swoje bogactwo własnym zaletom – pracowitości, przedsiębiorczości, oszczędności itd. Oczywiście umacnia to ich poczucie dumy i dystansu w stosunku do biedniejszych regionów Hiszpanii. Poczucie to jest pewnego rodzaju rekompensatą za klęski i prześladowania doznane w przeszłości z ręki władz centralnych Hiszpanii. Poczucie dumy z osiągnięć gospodarczych zwrotnie oddziałuje na postrzeganie własnej specyfiki przez Katalończyków – mając wysokie poczucie własnej wartości, wysoko cenią też swoją mowę, uważając ją za język i dążąc do jego zachowania i awansu społeczno-politycznego, z kolei posiadanie własnego języka stanowi jeden ze składników poczucia odrębności i dumy.

Ważną cechą struktury społecznej Katalonii jest silne i bogate mieszczaństwo. Mieszczaństwo, jak wiadomo, należy do tych grup społecznych, które są potencjalnymi nośnikami idei regionalistycznych, podobnie jak narodowych⁹. Tak jest też w Katalonii.

⁸ W książce napisanej po katalońsku przez katalońskiego aktywistę Davida Pagès (Pagès 2007) i zawierającej bogate cytaty z dokumentów i wypowiedzi różnych osobistości Hiszpanii, zatytułowanej *Prześladowany język kataloński*, zawiera się typowy pogląd regionalistów katalońskich na politykę językową Hiszpanii jako politykę dyskryminacji języka katalońskiego.

⁹ Mieszczaństwo (przedsiębiorcy katalońscy) nie są jednolici w swoim stosunku do regionalizmu katalońskiego. Najbardziej zaangażowanymi zwolennikami są drobni i średni przedsiębiorcy, podczas gdy najwięksi przedsiębiorcy, działający na skalę ogólnohiszpańską czy międzynarodową, zachowują pewną ostrożność w obawie przed negatywnymi konsekwencjami zerwania powiązań gospodarczych z rynkiem hiszpańskim. Por. Keating 1996, s. 115 i następane.

Ponadto, grupa ta, będąc zamożna, dysponuje środkami finansowymi na prowadzenie działalności związanej z ideami regionalizmu katalońskiego.

Omawiając czynniki warunkujące kataloński regionalizm, należy szczególnie podkreślić demograficzną i gospodarczą wagę Katalonii w Hiszpanii. Z prawie 7 milionami mieszkańców i około 15%-owym udziałem w ludności i jeszcze większym udziałem w dochodzie narodowym Hiszpanii, region ten nie może być ignorowany przez władze centralne.

Od początku lat 80. Katalonia jest regionem administracyjnym, przy tym o wysokim poziomie autonomii. Oznacza to, że Katalonia posiada wybrane przez mieszkańców regionu władze (parlament, prezydenta, rząd), mające do dyspozycji znaczące kompetencje i zasoby finansowe oraz kadrowe dla realizacji polityki regionalizmu. Granice Katalonii pokrywają się z granicami historycznymi, co tym bardziej wzmacnia tożsamość regionu i siłę regionalizmu.

Powyższe cechy stwarzają korzystne warunki do powstania regionalizmu katalońskiego. I rzeczywiście – regionalizm kataloński jest bardzo żywotny, jest istotnym elementem sytuacji w Hiszpanii i, jak już było wspomniane, wzorcem i motorem regionalizmu w Europie Zachodniej.

Analizując regionalizm kataloński, trzeba zaznaczyć, że ma on dwie odmiany lub dwa rozmiary – regionalizm kataloński w szerszym rozumieniu albo inaczej ruch pankataloński oraz regionalizm kataloński w węższym rozumieniu tego słowa, odnoszący się do samej Katalonii. Ruch pankataloński odwołuje się do „Wielkiej Katalonii”, czyli czegoś, co zwolennicy tego ruchu nazywają po katalońsku „*Països Catalans*” („Kraje Katalońskie”). Jest to obszar języka katalońskiego. Według zwolenników tej idei „Kraje Katalońskie” obejmują: Katalonię, Baleary, Kraj Walencji, Andorę oraz zamieszkałe przez ludność mówiącą po katalońsku sąsiednie fragmenty regionu Aragonii i Francji (region Roussillon), a także miasto Alghero (*Alguer*) na Sardynii. W ten sposób „Kraje Katalońskie” są podzielone między trzy państwa – Hiszpanię, Francję i Włochy (i jeśli do tego dodać Andorę – to między cztery), a Katalończycy są narodem bez państwa. Centrum ruchu pankatalońskiego jest sama Katalonia. Pożą ną stosunek do idei pankatalońskiej jest znacznie słabszy lub wręcz niechętny. Niechętna postawa wobec idei pankatalońskiej jest wyraźna zwłaszcza w Kraju Walencji, gdzie uważa się ją za przejaw katalońskiego hegemonizmu. W Walencji też powszechne jest negowanie nazwy „kataloński” na oznaczenie miejscowego języka regionalnego. Częściej używa się nazwy „język walencjański” (*valencià*). Dość silne poczucie katalońskości jest w Andorze i na skrawkach terytoriów Francji i Włoch, lecz ze względu na niewielką liczbę ludności obszary te nie mają praktycznie istotnego znaczenia politycznego.

Ruch pankataloński w praktyce ogranicza się do sfery kultury i języka. Polega on na promowaniu języka katalońskiego, oczywiście widzianego jako jeden język, oraz na współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w dziedzinie kultury. Przedłużeniem koncepcji „*Països Catalans*” jest idea „*Països Catalans i Occitans*” (Kraje Katalońskie i Okcytańskie), obejmująca również regiony południa Francji. Sferą działania organizacji „Krajów Katalońskich i Okcytańskich” jest kultura i folklor. Liderem i motorem ruchu pankatalońskiego i katalońsko-okcytańskiego jest region Katalonia. Tutaj znajduje się inspiracja i motywacja, wsparcie finansowe i organizacyjne oraz zaangażowani w sprawę ludzie.

Regionalizm kataloński w węższym rozumieniu przejawia się w szeregu dziedzin, przede wszystkim w sferze politycznej, kulturowo-językowej, gospodarczej i symbolicznej.

W sferze politycznej celem regionalizmu katalońskiego w przeszłości było uzyskanie autonomii w ramach państwa hiszpańskiego, a po jej uzyskaniu – rozszerzanie jej zakresu. O swoje cele regionaliści (czasami nazywani nacjonalistami) katalońscy walczą metodami w pełni mieszczącymi się w demokratycznych regułach gry – a więc przez wybory do władz regionu i parlamentu hiszpańskiego, grę parlamentarną i negocjacje z władzami centralnymi. W grze politycznej na szczeblu centralnym regionalistom katalońskim sprzyja układ sił w parlamencie hiszpańskim. Od samego początku demokracji (pod koniec lat 70.) na scenie politycznej Hiszpanii na szczeblu ogólnokrajowym dominują dwa obozy polityczne – Partia Ludowa (*Partido Popular*) i Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (*Partido Socialista Obrero Español*). Z reguły żadna z nich nie ma wystarczającej większości w parlamencie, żeby rządzić samodzielnie bez porozumienia z mniejszymi partiami i ugrupowaniami. Do tych właśnie mniejszych partii i ugrupowań należą regionaliści katalońscy, którzy za wsparcie rządu uzyskują koncesje dla swojego regionu. Wsparcia udzielają tylko w parlamencie, gdyż partie katalońskie z założenia odmawiają wchodzenia do rządu hiszpańskiego (co innego indywidualni katalońscy politycy).

Radykalne skrzydło ruchu katalońskiego głosi ideę niepodległości Katalonii. Do niedawna idea ta nie miała w Katalonii poparcia większości ludności ani poważniejszych sił politycznych, choć mimo tego niepokoiła władze centralne. (W obawie przed secesją Katalonii oraz Kraju Basków Hiszpania odmówiła uznania Kosowa w 2008 roku, bojąc się, że uznanie go byłoby zachętą dla separatystów z tych dwu regionów). W roku 2012 sytuacja uległa na tyle istotnej zmianie, że premier rządu regionalnego (Artur Mas) i poważni politycy zaczęli mówić głośno o potrzebie niepodległości, a demonstracje pod hasłami niepodległości zaczęły gromadzić tłumy Katalończyków, widzących być może w niepodległości sposób na uwolnienie się od obciążeń na rzecz Hiszpanii i tym samym – na zmniejszenie ciężaru kryzysu.¹⁰

Inne cele polityczne ruchu katalońskiego są z pogranicza sfery politycznej, kulturowo-językowej, gospodarczej i symbolicznej i będą umówione później.

¹⁰ Krytyczny wobec katalońskiego regionalizmu/nacjonalizmu korespondent „Gazety Wyborczej”, Maciej Stasiński, proces ten nazywa dojrzewaniem nacjonalizmu katalońskiego. Pisze on: „Nacjonalizm kataloński osiągnął pełnoletniość. Zmienił skórę. Wyparł się młodzieńczej choroby tolerancji, pluralizmu, otwarcia na Innego, solidarności i gościnności. Zatracił przekonanie o atrakcyjności małej katalońskiej ojczyzny, lokalnego sposobu bycia, poziomu cywilizacyjnego i kultury oraz instytucji. Dzięki nim Katalonia była magnesem dla przybyszów z innych stron Hiszpanii, którzy przez dziesięciolecia tu się osiedlali, czuli się u siebie i chętnie zostawali Katalończykami. Nacjonalizm ten stał się tym, czym każdy nacjonalizm ostatecznie jest – mieszaniną poczucia własnej krzywdy i dyskryminacji oraz wiary we własną wyjątkowość i wyższość wobec innych. Dobił się swej dojrzałości, łącząc rachunki dawnych krzywd – rzeczywistych i rzekomych – z krzywdami współczesnymi, w większości rzekomymi. Bo każdy nacjonalizm nagina rzeczywistość i w każdym tkwi rdzeń wiktymologii zmieszanej z pogardą dla innych. Kataloński nacjonalizm różni się jednak od nacjonalizmów, które w wieku XX rozniosły wielonarodowe imperia i siały tyle spustoszenia w Europie. Jest inny, bo spóźnił się o ponad sto lat. To czyni go dziś szczególnie anachronicznym” (Stasiński M. 2012). Niezależnie od tego czy opinia Stasińskiego na temat nacjonalizmu katalońskiego jest słuszna, można zauważyć, że teza o anachroniczności tego czy innego nacjonalizmu może być ryzykowna. Już Marks w połowie XIX wieku i nieco później Róża Luksemburg twierdzili, że w dobie kapitalizmu światowego (dziś byśmy powiedzieli: globalizacji) nacjonalizm jest anachronizmem i nie ma szans, a tymczasem nacjonalizm dopiero nabierał rozpędu.

Niezwykle ważne znaczenie dla regionalizmu katalońskiego ma język kataloński. Celem regionalizmu katalońskiego po wprowadzeniu demokracji w Hiszpanii (po 1975 roku), a później celem władz autonomicznej Katalonii, było jego uznanie za osobny język (a nie dialekt hiszpańskiego), podniesienie jego statusu oraz rozpowszechnienie jego znajomości i używania. Jak było wcześniej wspomniane, używanie tego języka w administracji państwowej, sądownictwie i szkołach zostało zakazane w roku 1714. W XIX i na początku XX wieku następuje odrodzenie języka katalońskiego, jego ujednoczenie jako języka literackiego i rozkwit twórczości w tym języku, tym niemniej w sferze urzędowej i szkolnictwie – dominuje nadal hiszpański. W czasie krótkotrwałej autonomii Katalonii w latach 30. język kataloński wchodzi do sfery urzędowej. W czasie dyktatury Franco ponownie jest zakazany w sferze publicznej. W XIX i XX wieku następuje alfabetyzacja ludności Katalonii – alfabetyzacja w języku hiszpańskim. Wytwarza się wówczas sytuacja powszechnej dwujęzyczności Katalonii: język kataloński (a raczej dialekty języka katalońskiego) jest powszechnie używany w mowie i w sferze nieoficjalnej (w kręgu rodziny, przyjaciół, sąsiadów), natomiast w sferze oficjalnej i w piśmie używa się hiszpańskiego. Bliskość tych dwu języków sprawia, że dla wielu ludzi taka sytuacja była odczuwana jak relacje między dialektem a językiem literackim (*diglossia*).

Regionaliści katalońscy, razem z baskijskimi i galicyjskimi, na początku procesu demokracji Hiszpanii doprowadzili do oficjalnego uznania istnienia języków regionalnych i do prawa regionów do posiadania dwóch języków oficjalnych – swojego języka regionalnego i hiszpańskiego. Z prawa tego skorzystała m.in. Katalonia. Język kataloński stał się powszechnie używany w sferze publicznej, zdecydowanie dominował jako język roboczy władz regionalnych Katalonii i władz lokalnych na terenie tego regionu. Został również wprowadzony do szkolnictwa (nie eliminując hiszpańskiego). Język kataloński pojawił się w mediach: prasie, radiu, telewizji, internecie.

Ważnym celem władz regionu i całego ruchu katalońskiego stało się rozpowszechnienie jego znajomości i używania. W dziedzinie tej napotkano na szereg trudności. Po pierwsze, był to duży napływ ludności hiszpańskojęzycznej z innych regionów Hiszpanii, która nie przejawiała większego zainteresowania w opanowaniu katalońskiego, a zwłaszcza w używaniu go w sferze prywatnej. Podobne postawy reprezentowali też, licznie przybywający zwłaszcza do Barcelony, cudzoziemcy (część z nich to hiszpańskojęzyczni przybysze z Ameryki Łacińskiej), którzy woleli uczyć się i używać hiszpańskiego, uważając ten ostatni za bardziej praktyczny. Po drugie, nawet rdzenni Katalończycy, którzy na co dzień w sferze prywatnej używali katalońskiego (albo jego dialektów), mieli kłopoty z używaniem katalońskiego w piśmie. (Obecnie, po około trzydziestu latach od wprowadzenia katalońskiego do szkół, nadal zaledwie około połowy ludności regionu deklaruje umiejętność pisania po katalońsku. Wskaźnik ten jest oczywiście wyższy wśród ludzi młodych, a to dzięki szkolnictwu). Po trzecie, sfera zastosowania języka katalońskiego była ograniczona. Z różnych powodów (głównie ze względu na trudności praktyczne – brak specjalistów z biegłą znajomością katalońskiego w mowie i piśmie) język ten nie był używany lub był rzadko używany w sądownictwie, w wojsku, w wielu dziedzinach nauki, w wielkim biznesie, w rozrywce itd. W dziedzinach tych dominował hiszpański. Nie stwarzało to bodźców do opanowywania

i używania katalońskiego. Do tego należy dodać stałą presję ze strony hiszpańskiego, wynikającą z intensywnych kontaktów mieszkańców regionu z resztą Hiszpanii, już choćby poprzez środki masowego przekazu (trzeba pamiętać, że mieszkańcy Katalonii bardzo dobrze władają hiszpańskim).

Z powodu powyższych trudności zwolennicy języka katalońskiego uznali, że formalna dwujęzyczność Katalonii nie wystarcza do awansu języka katalońskiego. Formalna równoprawność języków będzie bowiem sprzyać językowi silniejszemu, w tym wypadku hiszpańskiemu. Stąd też pojawił się postulat urzędowego ograniczenia języka hiszpańskiego, a w radykalnej wersji – całkowitego wyeliminowania hiszpańskiego z Katalonii. Presję na ograniczenie hiszpańskiego wywierają zarówno władze, jak i aktywiści katalońscy. Polityka taka zaczyna napotykać na sprzeciw części mieszkańców regionu, którzy wolą używać hiszpańskiego i pragną dla swych dzieci wykształcenia w bardziej przydatnym języku hiszpańskim. Polityka językowa władz Katalonii jest także przedmiotem sporów z władzami centralnymi, w tym z instytucjami ogólnohiszpańskimi, stojącymi na straży prawa. Wywołuje ona także zaniepokojenie szeregowych mieszkańców Hiszpanii, którzy obawiają się, że kataloński separatyzm językowy jest początkiem separatyzmu politycznego – „bałkanizacji” Hiszpanii i dyskryminuje ludność pragnącą zachować i używać hiszpańskiego¹¹. Z kolei dla regionalistów/nacjonalistów katalońskich sprawa języka katalońskiego ma prestiżowe znaczenie – jest celem i miernikiem politycznego awansu Katalonii. Do ostrego sporu wokół kwestii językowych między władzami Katalonii a rządem centralnym doszło pod koniec 2006 roku, przy okazji dyskusji nad projektem zmiany statutu Katalonii (statut regionu, zgodnie z konstytucją hiszpańską, wymaga aprobaty parlamentu Hiszpanii). Projekt statutu praktycznie eliminował hiszpański z Katalonii. Wywołało to niezadowolenie ze strony władz centralnych, w armii i społeczeństwie Hiszpanii. Ostatecznie, drogą kompromisu, przyjęto statut głoszący, że mieszkańcy Katalonii mają obowiązek znajomości katalońskiego. Eliminacja hiszpańskiego nie przestała być jednak celem radykalnego odłamu regionalistów (nacjonalistów) katalońskich.

Ruch kataloński nie ogranicza się do promowania katalońskiego w Katalonii. Jak było wspomniane wcześniej, ruch ten wspiera język kataloński w innych regionach Hiszpanii, w Hiszpanii jako całości i za granicą, w tym w Unii Europejskiej. Celem polityki językowej regionalistów katalońskich na poziomie ogólnohiszpańskim oraz unijnym jest nadanie katalońskiemu statusu języka oficjalnego Hiszpanii i Unii Europejskiej. To ostatnie żądanie uległo wzmocnieniu po przyjęciu do UE szeregu małych krajów i uznaniu ich języków za języki oficjalne Unii. W chwili obecnej jest dziewięć oficjalnych języków Unii, którymi mówi mniej niż językiem katalońskim (ok. 7-10 mln). Język kataloński, wraz z baskijskim i galicyjskim, ostatnio awansował do sfery rządowej na poziomie ogólnohiszpańskim, lecz w bardzo ograniczonym zakresie: niektóre dokumenty władz centralnych publikowane są również w tych językach. Instytucje unijne okazjonalnie również niekiedy publikują dokumenty po katalońsku. Są to jednak bardzo rzadkie przypadki i nie oznaczają tego, na czym Katalończykom zależy najbardziej – uznania katalońskiego za język oficjalny UE.

¹¹ Por Moa Rodríguez L. P. 2005, Mir S y Cruz G. 2012

Ruch kataloński w sferze kultury nie ogranicza się do kwestii języka. Eksponuje również osiągnięcia kultury regionu, przedstawiane w pierwszym rzędzie właśnie jako osiągnięcia regionu, a nie tylko jako osiągnięcia całej Hiszpanii. W tym kontekście wspomina się np. wielkich artystów, jak: Picasso, Miró, Gaudí i inni.

W sferze gospodarczej celem regionalistów katalońskich jest rozwój gospodarczy Katalonii i zwiększenie gospodarczej samodzielności regionu oraz zmniejszenie obciążeń na rzecz Hiszpanii jako całości. Celem regionalistów nie jest (lub nie było do niedawna) natomiast całkowite zerwanie stosunków gospodarczych z Hiszpanią, gdyż Hiszpania jest bardzo ważnym rynkiem zbytu dla gospodarki katalońskiej. Wyrazem dążeń ruchu katalońskiego w sferze gospodarczej był wspomniany wcześniej projekt zmiany statutu regionu, który w części dotyczącej gospodarki przewidywał, że to władze regionu, a nie jak dotychczas władze centralne, będą zbierać podatki na terenie Katalonii i dopiero po ich zebraniu zdecydować, ile z nich przekażą Madrytowi na realizację zadań ogólnopństwowych. Skądinąd podobny system istnieje w relacjach między rządem centralnym a Krajem Basków, gdzie podatki zbiera administracja podległa władzom regionu, a władze regionu odprowadzają część podatków na sfinansowanie potrzeb ogólnopństwowych. Wielkość tej części negocjowana jest rokrocznie między rządem centralnym a regionalnym w ramach tzw. „porozumień gospodarczych”, których nazwa (po hiszpańsku *conciertos económicos*) nawiązuje do historycznych porozumień między królami hiszpańskimi a społecznością baskijską. Przyznanie takiego przywileju Krajowi Basków władze Hiszpanii uważały jednak za wyjątek, uzasadniony historycznie, i odmówiły przyznania go Katalonii. Żądania Katalonii zmniejszenia wkładu regionu w gospodarkę Hiszpanii wywołały niezadowolenie w innych regionach, a nawet początki bojkotu katalońskich towarów i instytucji usługowych. Drogą negocjacji przyjęto rozwiązanie polegające na tym, że podatki w Katalonii po połowie będą zbierane przez administrację centralną i regionalną.

Jak już było wspomniane, Katalonia jest jednym z najbogatszych regionów albo najbogatszym regionem Hiszpanii. Sytuacja regionu jeszcze bardziej poprawiła się – tak absolutnie, jak i względnie w porównaniu z resztą Hiszpanii – od czasu wprowadzenia demokracji i samorządu regionalnego. Daje (lub dawało) to powody do twierdzenia, że to właśnie autonomia regionalna umożliwiła osiągnięcie tak korzystnych wyników gospodarczych. Stało się to, skądinąd, jednym z powodów pozytywnej oceny idei samorządności regionalnej ze strony Unii Europejskiej (a przynajmniej pewnych środowisk Unii). Jednoczesne sukcesy Katalonii w sferze gospodarki, kultury i odrodzenia języka katalońskiego stały się argumentem dla zwolenników obrony tożsamości regionalnej poza Katalonią. Dotychczas bowiem argumentowano, że obrona peryferyjnych tożsamości kulturowych, a zwłaszcza obrona peryferyjnych języków, jest kosztowna ekonomicznie i szkodzi regionom na zafowanie i marginalizację. Przykład Katalonii został uznany za obalenie takiego rozumowania.

Ważne znaczenie w regionalizmie katalońskim mają symbole. Chodzi tutaj o pokazanie światu zewnętrznemu istnienia Katalonii i jej specyfiki. W znacznym stopniu (jeśli nie w większości) symboliczny charakter ma pozycja języka katalońskiego, zwłaszcza na szczeblu ogólnohiszpańskim i UE. Biegła znajomość hiszpańskiego wśród Katalończyków (przy

np. ograniczonej umiejętności pisania i czytania po katalońsku) sprawia, że Katalończycy nie mają praktycznych problemów w funkcjonowaniu w państwie hiszpańskim czy w Unii Europejskiej, posługując się hiszpańskim. W tej sytuacji żądania awansu katalońskiego mogą być traktowane jako symbol i miernik politycznego awansu Katalonii. Oprócz języka duże symboliczne znaczenie mają np. barwy narodowe. W czasach dyktatury Franco, gdy demonstrowanie symboli narodowych Katalonii było zabronione, rolę tę przejął klub sportowy F. C. Barcelona. Jego barwy klubowe są bowiem niemal identyczne z barwami narodowymi Katalonii. Fakt, że klub ten „nie profanował” barw klubowych przez noszenie reklam na koszulkach sportowców też wynikał z traktowania barw klubowych jako symbolu narodowego. Poza tym sam klub, jego sportowe osiągnięcia, był i nadal jest (choć być może w mniejszym stopniu niż dawniej) uważany za symbol Katalonii.

Ważne znaczenie symboliczne dla ruchu katalońskiego ma uznanie Katalończyków za naród (po hiszpańsku *nación*, po katalońsku *nació*). Stwierdzenie to znalazło się we wspomnianym wcześniej projekcie zmiany statutu Katalonii, obok propozycji dotyczących statusu języka katalońskiego i podatków, i wzbudziło największy opór władz hiszpańskich. Ostatecznie zapis o narodzie katalońskim znalazł się w preambule do statutu a nie w tekście zasadniczym.

Symbolicznego znaczenia mogą nabrać też inne przejawy życia społecznego. I tak np. w ostatnich latach symbolem odróżniającym Katalonię od reszty Hiszpanii stał się stosunek do korridy. Katalończycy uznali, że korrida jest przejawem barbarzyństwa, niegodnym europejskiego i cywilizowanego narodu katalońskiego i w roku 2010 władze Katalonii zakazały korridy. Wywołało to protesty wśród hiszpańskiej opinii publicznej, oskarżającej Katalończyków o obłudę, gdyż im nie chodzi o ochronę zwierząt, lecz o zademonstrowanie niechęci i wyższości w stosunku do Hiszpanii¹².

Regionalizm kataloński jest szerokim ruchem społecznym, w którym uczestniczyło i uczestniczy liczne grono ludzi i instytucji. W przeszłości – począwszy od okresu zwanego „*renaixença*” („odrodzenie”) pod koniec XIX wieku – byli to przede wszystkim intelektualiści – pisarze i naukowcy, zainteresowani odrodzeniem języka katalońskiego i przypomnianiem historii Katalonii. Wspierani byli, materialnie i duchowo, zwłaszcza przez mieszczaństwo i inteligencję. Pewne wsparcie otrzymywali też ze strony duchowieństwa katolickiego, jakkolwiek Kościół katolicki w Hiszpanii generalnie stoi na stanowisku jedności narodowej państwa hiszpańskiego. W późniejszym okresie powstawały organizacje polityczne, w tym partie. W krótkim okresie autonomii w latach 30. wyrazicielem regionalizmu/nacjonalizmu politycznego był autonomiczny rząd Katalonii. W okresie dyktatury, kiedy możliwości otwartego demonstrowania postaw politycznych sprzecznych z oficjalną polityką były ograniczone, ważną rolę spełniały „instytucje zastępcze” – w tym np. wspomniany klub sportowy F.C. Barcelona.

Od czasów ustanowienia demokracji i autonomii Katalonii, na przełomie lat 70. i 80., podstawowym rzecznikiem interesów regionalistów katalońskich są władze regionalne¹³

¹² Por. Stasiński 2010 a, Stasiński 2010 b

¹³ Por. stronę internetową rządu katalońskiego: www.gencat.cat. Już sam adres strony, w którym brakuje adresu Hisz-

i wybitne osobowości polityczne. Wśród tych ostatnich należy wspomnieć Jordi Pujola, który był pierwszym prezydentem Katalonii od uzyskania autonomii w roku 1982 i sprawował tę funkcję przez ponad dwadzieścia lat (do 2005 roku). Jordi Pujol w młodości był więźniem politycznym reżimu Franco, za co zaskarbił sobie sympatię Katalończyków. Sprawując przez wiele lat funkcję prezydenta regionu, został niekwestionowanym symbolem Katalonii. Stał się także znaczącą postacią na arenie europejskiej, jako przedstawiciel ruchu na rzecz wzmocnienia pozycji regionów w Europie. Nie bez znaczenia był fakt, iż zawsze posługiwał się (w każdym razie zawsze w życiu publicznym) językiem katalońskim. Jordi Pujol może służyć za przykład polityka, dla którego region jest najwyższym punktem odniesienia – nigdy nie starał się sprawować funkcji politycznych na szczeblu ogólnohiszpańskim. Istnienie takiej właśnie klasy polityków regionalnych stanowi o sile regionalizmu katalońskiego.

Obok osobowości politycznych, typu Pujola, ważną rolę w życiu politycznym Katalonii odgrywają partie polityczne. Są to partie regionalne – działające wyłącznie w regionie, jak i regionalne filie partii ogólnohiszpańskich. Dominującą pozycję od początku autonomii Katalonii odgrywała partia (koalicja partii) pod nazwą *Convergencia i Unió* – partia, której liderem był Pujol. Również filie partii ogólnohiszpańskich, zwłaszcza PSOE, pod wieloma względami, np. pod względem używania języka katalońskiego, nie różnią się zasadniczo od partii regionalnych. Partie regionalne nie tylko sprawują władzę w regionie, ale mają też reprezentację w parlamencie hiszpańskim, gdzie wyrażają interesy Katalonii.

Regionalizm kataloński reprezentuje ponadto szereg instytucji publicznych i prywatnych, jak różnego rodzaju instytucje zajmujące się polityką wspierania języka katalońskiego, redakcje czasopism, radia i telewizji w języku katalońskim, instytuty naukowe, kluby sportowe itd. Podobnie jak w przeszłości regionalizm kataloński cieszy się wsparciem intelektualistów i przedsiębiorców.

Regionalizm kataloński, jak już było wspomniane, od początku lat 80. jest (był) promotorem regionalizmu w całej Hiszpanii i wzorem dla ruchów regionalnych w Europie Zachodniej. Przyznanie uprawnień Katalonii zwykle powodowało, że podobne uprawnienia przyznawano innym regionom. Dotyczy to zwłaszcza sfery językowej – awans katalońskiego w tej czy innej dziedzinie niemal natychmiast powodował awans języka baskijskiego i galijskiego.

Analizując regionalizm kataloński, należy podkreślić, że jest, lub do niedawna był, to właśnie regionalizm, choć sami Katalończycy i niektórzy obserwatorzy zewnętrzni wolą używać pojęcia „nacionalizm” (w znaczeniu ruchu narodowego). Znaczy to, że zdecydowana większość Katalończyków czuje się (czuła się) jednocześnie Katalończykami i obywatelami Hiszpanii i nie dąży (nie dążyła) do oderwania od Hiszpanii. Ostatnie wydarzenia sygnalizują, że coś się zmienia. Czas pokaże czy nacionalizm kataloński, o którym tak krytycznie wypowiadał się cytowany korespondent polskiej gazety, nabierze rozpędu, czy wygaśnie lub zatrzyma się gdzieś w pół drogi, jak to miało miejsce z nacionalizmem kebekań-

panii: „es”, a jest adres Katalonii: „cat”, jest wymowny. Strona ta poza tym dostarcza niezwykle bogatej informacji o Katalonii i regionalizmie (nacionalizmie) katalońskim, a jej językiem domyślnym jest kataloński. Inne języki strony to hiszpański i angielski.

skim w Kanadzie. Czynnikiem niewątpliwie zniechęcającym do secesji, oprócz problemów związanych ze stosunkami z rządem centralnym i innymi regionami Hiszpanii (konstytucja Hiszpanii nie przewiduje możliwości wyjścia z Hiszpanii, ani nawet rozpisania referendum w tej sprawie, bez zgody władz centralnych), jest postawa Unii Europejskiej, której czołowi przedstawiciele wyraźnie poinformowali Katalończyków, że wyjście z Hiszpanii będzie równoznaczne z wyjściem z UE, a bycie w Europie jest dla Katalończyków nie tylko koniecznością ekonomiczną, ale i elementem tożsamości.

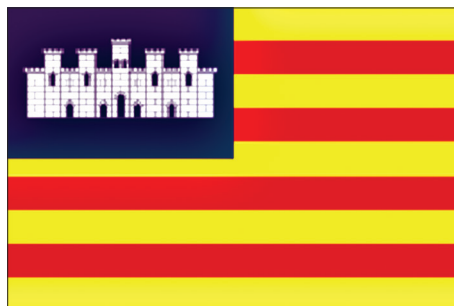
Baleary

Omówienie przypadku regionalizmu balearskiego tuż za przypadkiem mocnego regionalizmu katalońskiego nie wynika z siły regionalizmu balearskiego, ale ze szczególnych związków między oboma regionalizmami. Jak już było wspomniane, regionalizm kataloński w szerszym rozumieniu (czyli jako ruch pankataloński) uważa Baleary za część „*Països Catalans*” – Krajów Katalońskich. Symbolicznym potwierdzeniem związków Balearów z Katalonią jest flaga Balearów, podobna do flagi Katalonii. Stąd celowe wydaje się omówienie przypadku Balearów właśnie zaraz po przypadku Katalonii.

Baleary stanowią archipelag na Morzu Śródziemnym, składający się z czterech zamieszkałych wysp, trzech większych położonych w znacznej odległości jedna od drugiej: Majorki, Minorki i Ibizy oraz czwartej mniejszej, słabo zaludnionej Formentery, w bezpośrednim sąsiedztwie Ibizy. Współczesna „rdzenna” ludność archipelagu (nieco ponad 1 milion mieszkańców) to w większości potomkowie XIII-wiecznych osadników z terenu dzisiejszej Katalonii, którzy przybyli tu po odebraniu tych wysp Arabom, panującym tu od X wieku. To właśnie pochodzenie większości ludności oraz stosunkowo niewielka odległość od Katalonii (zwłaszcza od jej stolicy – Barcelony), a także historyczne kontakty Balearów z Katalonią, zdecydowały o szczególnych związkach między tymi regionami (znaczną część współczesnej ludności archipelagu stanowią niedawni imigranci z Hiszpanii kontynentalnej spoza Katalonii, mówiący po hiszpańsku).

Baleary nie są jednak prostym przedłużeniem Katalonii. Tożsamość mieszkańców tych wysp jest bardzo skomplikowana. Składają się na nią różne warstwy – do pewnego stopnia współlistniejące, a do pewnego – konkurujące. Są to, nie licząc poczucia tożsamości lokalnej poszczególnych miejscowości, mocne tożsamości poszczególnych wysp, nieco słabsze, jak się wydaje, poczucie tożsamości balearskiej, poczucie tożsamości pankatalońskiej oraz hiszpańskiej. Relacje pomiędzy tymi czterema poziomami identyfikacji są chwiejne i są różne w różnych częściach archipelagu. Przy czym różnice występują nie tylko między poszczegól-

Rys. 2. Flaga Balearów

nymi wyspami, ale i wewnątrz danej wyspy, zwłaszcza pomiędzy stolicą Majorki i Balearów – miastem Palma de Mallorca – a resztą Majorki.

Ważnym elementem kształtującym poczucie tożsamości mieszkańców Balearów jest sytuacja językowa. Charakteryzuje się ona współistnieniem i konfliktem trzech wariantów językowych: języka hiszpańskiego (zwanego też kastylijskim), katalońskiego języka literackiego oraz miejscowej mowy, jednolitej na całym archipelagu, lecz na każdej z wysp nazywanej nazwą tej wyspy – języka/dialektu majorkańskiego/minorkańskiego/ibizańskiego. Sytuacja ta zawiera kilka punktów spornych. Pierwszy dotyczy statusu miejscowych wariantów językowych: czy są one samodzielnym językiem, czy dialektem języka katalońskiego. Drugi punkt dotyczy relacji między językiem katalońskim a hiszpańskim. W sferze codziennych, nieformalnych kontaktów w użyciu są przede wszystkim hiszpański i miejscowy język/dialekt, przy czym występuje wyraźna różnica między niemal całkowicie hiszpanizowaną stolicą Palma de Mallorca (gdzie mieszka około połowy ludności archipelagu) a resztą, gdzie miejscowy język/dialekt jest jeszcze dość żywotny. W sferze oficjalnej i w tekstach pisanych konkurują język hiszpański i kataloński język literacki, jednak majorkański też jest zauważalny (w nazwach miejscowości, w nazwach lokalnych prywatnych instytucji w rodzaju barów, a nawet banków). W przeszłości, np. w okresie wojny domowej (kiedy to Majorka znalazła się pod panowaniem zbuntowanych przeciwników Republiki) i dyktatury Franco, język majorkański, zwłaszcza w twórczości folklorystycznej i zapisywany w innej ortografii niż kataloński język literacki, był wspierany przez zwalczających kataloński ruch narodowy frankistów i zwolenników jedności Hiszpanii. Omawiając sytuację językową Balearów, trzeba zaznaczyć, że praktycznie cała ludność jest dwujęzyczna – hiszpańsko-katalońska (nie uważając miejscowej odmiany za osobny język) w tym sensie, że każdy mieszkaniec biegle posługuje się oboma językami lub biegle posługuje się jednym językiem i dobrze rozumie drugi. W tej sytuacji praktycznie nie ma bariery językowej, a użycie jednego lub drugiego języka wynika z osobistych preferencji, lecz często wywołuje skutki polityczne¹⁴.

Hiszpański element w poczuciu tożsamości i w sytuacji językowej Balearów jest zarówno wynikiem napływu ludności mówiącej po hiszpańsku i uważającej się za Hiszpanów, zwłaszcza w ostatnich dekadach, i hispanizacji prowadzonej przez władze centralne, jak i procesów przechodzenia na język hiszpański i pojawienia się poczucia przynależności do narodu hiszpańskiego przez część rodzimych mieszkańców wysp. Dla nich język hiszpański kojarzył się z awansem społecznym, natomiast miejscową mowę uważali za niewartą uwagi gwara¹⁵.

¹⁴ Przykładem sytuacji, gdzie użycie tego czy innego języka wywołuje reakcje polityczne, była konferencja prasowa rzeczniczki nowopowstałego rządu regionalnego w lipcu 2007 roku. Rzeczniczka ta mówiła wyłącznie po hiszpańsku, tłumacząc się, że język kataloński zna tylko biernie. Jej zachowanie wywołało lawinę komentarzy w balearskiej prasie katalońskojęzycznej. Jedni ją krytykowali za nierespektowanie ustaw językowych i brak szacunku dla języka katalońskiego, inni zaś uważali, że nie ma problemu, bo wszyscy się i tak rozumieją – mówiący po hiszpańsku rozumieją mówiących po katalońsku i odwrotnie. Por. Bonnin M., Suau J. 2007

¹⁵ Sytuację językową Balearów, w tym stosunek różnych grup społecznych oraz pojedynczych działaczy do różnych wariantów językowych, oraz politykę językową w XX wieku dokładniej opisuje, po katalońsku, Antoni I. Alomar i Canyelles (Alomar i Canyelles A. I. 2002). Praca ta, wydana na Majorce, pisana jest z pozycji obrońcy języka katalońskiego i zwolennika jedności języka katalońskiego, co również można uznać za ilustrację sytuacji językowej i ideologii językowych na Balearach.

Współczesna tożsamość Balearów jest przede wszystkim efektem geografii, historii i gospodarki. Jak było wspomniane, region ten jest archipelagiem. Izolacja poszczególnych wysp sprawia, iż ich mieszkańcy mają wyraźne poczucie przynależności do danej wyspy i słabe poczucie przynależności do regionu jako całości. Powoduje to, że bardziej można mówić np. o regionalizmie majorkańskim niż balearskim. Za czynnik geograficzny można również uznać to, że główne polityczne, kulturowe i ekonomiczne centrum Balearów – miasto Palma de Mallorca, jest w większości zhispanizowane i tym samym nie może być motorem ruchu skierowanego przeciw Hiszpanii.

W historii Balearów, od czasów ich zdobycia przez władcę Aragonii-Katalonii Jakuba I (*Jaume I/ Jaime I*), były momenty politycznego jednoczenia wysp (w ramach Królestwa Majorki), jak i integrowania ich zarówno z Koroną Aragonii (a najbardziej z jej najbliższą i najdynamiczniejszą częścią – Hrabstwem/Księstwem Barcelony), jak i z całą Hiszpanią. Należy zaznaczyć, że średniowieczne Królestwo Majorki miało małą siłę integrującą, jako że zazwyczaj było tylko „wirtualne” – tytułarny król Majorki na ogół miał małą władzę realną, a poza tym stolica i dwór królewski często znajdowały się, wbrew nazwie, na kontynencie. Należy też wspomnieć, że jedna z wysp – Minorka – przez ok. 100 lat w XVIII wieku znajdowała się pod panowaniem angielskim, czego ślady zarówno w architekturze, jak i w mentalności mieszkańców (a także w obecności turystów angielskich, preferujących tę właśnie wyspę) widoczne są do dziś. Baleary, w odróżnieniu od Katalonii, nie przeszły tak traumatycznych wydarzeń jak wojna sukcesyjna 1713-1714 roku i wojna domowa 1936-1939, nie miały też autonomii, którą by straciły w dramatycznych okolicznościach. W czasie wojny domowej 1936-39 na Balearach nie było większych działań wojennych, a losy poszczególnych wysp były różne: na Majorce, Ibizie i Formenterze od samego wybuchu wojny władzę sprawowali frankiści, natomiast na Minorce władza była po stronie republikańskiej.

Na przełomie XIX i XX wieku, w czasie odrodzenia katalońskiego, część mieszkańców wyspy włączyła się do ruchu katalońskiego, uczestnicząc w działalności instytucji zajmujących się tworzeniem katalońskiego języka literackiego, studiując historię języka i literatury katalońskiej, propagując ideę awansu społecznego tego języka. W tym kontekście wspomnieć należy o pochodzącym z Majorki XIII-wiecznym duchownym, pisarzu i podróżniku – Ramonie Llullu (*Ramón Llull*) – uważanym za „ojca” języka katalońskiego, niezwykle ważnej postaci dla katalońskiego ruchu narodowego. Fakt, że Llull pochodził właśnie z Balearów (Majorki) stanowił czynnik integrujący archipelag (a przynajmniej Majorkę) z Katalonią w czasie katalońskiego odrodzenia narodowego. Jednakże w tym samym czasie inni rodowici mieszkańcy Balearów dobrowolnie przechodzili na język hiszpański, włączali się do ogólnohiszpańskiego życia politycznego, a nawet zwalczali polityczny ruch kataloński.

Jeśli chodzi o czynnik ekonomiczny, to do niedawna Baleary nie wyróżniały się szczególnie na tle Hiszpanii. Dopiero w ostatnich kilku dekadach, w związku z szybkim rozwojem turystyki, Baleary stały się jednym z najbogatszych regionów Hiszpanii. Powoduje to szereg zjawisk, takich jak napływ hiszpańskojęzycznej ludności z Hiszpanii (a także obcojęzycznej ludności z zagranicy) – jako pracowników i jako właścicieli nieruchomości i przedsiębiorców, a także pewne problemy związane z zagrożeniem dla środowiska naturalnego

oraz z odpływem zysków z turystyki poza region, w tym do właścicieli obiektów turystycznych mieszkających m.in. w Madrycie. Atrakcyjność i bogactwo regionu staje się źródłem, z jednej strony, silniejszego poczucia własnej siły, a z drugiej - poczucia zagrożenia dla zwolenników zachowania tradycyjnej kultury, języka i środowiska naturalnego.

Powyżej opisane sprzeczne tendencje w historii, geografii i gospodarce Balearów są przyczyną chwiejności tożsamości i słabości regionalizmu balearskiego¹⁶. Znajduje to wyraz w niestabilności kursu politycznego władz regionalnych po 1980 roku. We władzach regionalnych raz zwyciężają zwolennicy idei pankatalońskiej, innym razem zwolennicy idei hiszpańskiej, przy tym w sojuszu z obrońcami tożsamości majorkańskiej przed ideologią pankatalońską. Gdy we władzach znajdują się zwolennicy idei pankatalońskiej, dbają przede wszystkim o awans języka katalońskiego. Wyraża się to np. w obowiązkowych napisach po katalońsku (obok hiszpańskiego lub tylko po katalońsku) na obiektach publicznych, zwiększaniu jego obecności w szkołach, wymogu jego znajomości przez urzędników instytucji samorządowych itd. Zacieśnia się wtedy również współpraca z Katalonią w dziedzinie kultury i języka katalońskiego, np. przez uczestnictwo regionu w Instytucie im. Ramona Llulla z siedzibą w Barcelonie. Natomiast jeśli górę biorą przeciwnicy idei pankatalońskiej, wówczas np. łagodzi się wymagania znajomości katalońskiego przez urzędników, mniej rygorystycznie przestrzega się zasady używania języka katalońskiego w życiu publicznym, podkreśla się znaczenie języka majorkańskiego (jako odrębnego od katalońskiego) i obiecuje jego ochronę przed zalewem ze strony katalońskiego języka literackiego, wycofuje się region ze wspólnych przedsięwzięć z Katalonią (np. z Instytutu im. Ramona Llulla) itp.

Regionalizm balearski w zasadzie nie wychodzi poza sprawy języka i kultury. Nie przejawia większej aktywności w dziedzinie polityki i gospodarki, tzn. nie zgłasza roszczeń o zwiększenie zakresu autonomii politycznej czy gospodarczej. Jak się wydaje, zakres samodzielności w tych dziedzinach, zagwarantowany przez hiszpański system „państwa autonomii”, odpowiada aspiracjom regionu i władze regionu starają się go wykorzystać dla gospodarczej pomyślności regionu.

Regionalizm balearski, zwłaszcza ten o zabarwieniu pankatalońskim, reprezentuje szereg polityków, naukowców, pisarzy piszących po katalońsku i instytucji, w tym np. katalońskojęzyczny dziennik *Diari de Balears*. Istnieją również partie regionalne, choć nie o takim znaczeniu i trwałości jak regionalne partie w Katalonii. Władze Balearów, w porównaniu do władz Katalonii, są znacznie mniej aktywnymi promotorami ruchu regionalnego, a przy tym, jak wspomniano, zmieniają się wraz z zmianami formacji rządzącej.¹⁷

Regionalizm balearski (czy może raczej suma regionalizmów: majorkańskiego, minorkańskiego i ibizańskiego) ma problemy z własną tożsamością, z określeniem na ile Baleary są odrębnym regionem, na ile są częścią „Krajów Katalońskich” a na ile częścią Hiszpanii.

¹⁶ Znaczących ruchów regionalnych w Hiszpanii, Julián Alonso Fernández, zalicza Baleary do kategorii regionów historycznych o niedawnym poczuciu autonomii, a opisując regionalizm balearski, stwierdza, że jest on słaby z powodu braku szerszego poparcia mieszkańców i z powodu silnego poczucia odrębności poszczególnych wysp. Przypomina też projekt autonomii dla Balearów z roku 1931, który to projekt wyklucza Minorę z Balearów. (Alonso Fernández 1990, s. 59).

¹⁷ Więcej na temat władz regionalnych Balearów zobacz na stronie internetowej rządu regionalnego: www.caib.es

Kraj Walencji

Według zwolenników koncepcji „Krajów Katalońskich” Kraj Walencji jest jednym z tych krajów. Większość mieszkańców regionu koncepcji tej jednak nie podziela, co stanowi o specyfice regionalizmu walencjańskiego (walenckiego). O ile bowiem większość (albo może wszystkie) regionalizmów w Europie nastawionych jest na obronę tożsamości i interesów swego regionu w konfrontacji z państwem jako całością, regionalizm walencjański jest dość ambiwalentny – z jednej strony nastawiony jest na rywalizację z innym regionalizmem i na obronę regionu przed tym innym regionem, z drugiej strony – w znacznym stopniu imituje tenże regionalizm. Regionalizmem tym, od którego regionalizm walencjański się dystansuje i do którego nawiązuje, jest regionalizm kataloński.

Współczesną tożsamość Kraju Walencji ukształtowała przede wszystkim historia i gospodarka.

W średniowieczu, od czasu wyparcia Maurów, Kraj Walencji, podobnie jak Katalonia i Baleary, wchodził w skład Korony Aragonii, tworząc Królestwo Walencji. Współczesnym symbolem wspólnej przeszłości tych trzech regionów są podobne flagi, przyjęte, gdy regiony te oficjalnie uzyskały autonomię w latach 80.

Istnienie właśnie odrębnego królestwa spowodowało wytworzenie się poczucia odrębnej tożsamości walencjańskiej, mimo pokrewieństwa kulturowo-językowego z Katalonią. Królestwo Walencji, będąc raczej peryferyjną częścią Korony Aragonii, nie partycypowało w ekspansji Korony na Morzu Śródziemnym, a tym samym – nie wytworzyło tak mocnego poczucia dumy, jak w przypadku Katalonii. Również niższy poziom rozwoju gospodarczego nie pozwalał na wytworzenie się poczucia dumy na podłożu gospodarczo-cywilizacyjnym. Nie powstała też silna klasa mieszczańska. Duża odległość od Francji i reszty Europy a bliska odległość od Madrytu powodowały, że związki z resztą Hiszpanii były nieporównanie bardziej intensywne niż z zagranicą. W tych warunkach ekspansja kastylijskiej (hiszpańskiej) kultury i języka nie napotkała na większy opór ze strony mieszkańców regionu. Miejskowa mowa – niemal identyczna z mową Katalonii – została przez większość mieszkańców regionu uznana za dialekt hiszpańskiego. Nie było więc prób walki z ekspansją hiszpańskiego. Przykład Katalonii i Walencji pokazuje, jak różną rolę może spełniać czynnik językowy: ta sama mowa w jednym miejscu może być uważana za odrębny język i być elementem tożsamości tego regionu, a obrona tejże mowy przed wymarciem i starania o jej nobilitację może stać się ważnym elementem mobilizującym społeczność tego regionu, w innym zaś miejscu mowa ta może być uważana za dialekt innego języka i nie powodować takich skutków w dziedzinie symbolicznej i politycznej.

Ożywienie wokół idei narodowej (regionalizmu) w Katalonii w XIX wieku i później z trudem przenikało do Walencji. Idea „Krajów Katalońskich” spotkała się tu z niewielkim

Rys. 3. Flaga Regionu Walencji

pozytywnym odzewem. Silniejszy był odzew negatywny – traktowanie idei pankatalońskiej jako przejawu katalońskiego hegemonizmu. Powodowało to, z jednej strony, umacnianie świadomości odrębności Walencji w stosunku do Katalonii, a z drugiej strony – wzmacniało poczucie przynależności do Hiszpanii. Wyrazem odrzucenia idei pankatalońskiej było powszechne nieakceptowanie nazwy „kataloński” na oznaczenie swojego języka/dialektu i nazywanie go „walencjańskim” (valencià), zaś przejawem przynależności do Hiszpanii było używanie hiszpańskiego w sferze oficjalnej i publicznej.

Z powyższych powodów Kraj Walencji nie należał do liderów ruchów regionalistycznych w Hiszpanii¹⁸. W wyniku reform przełomu lat 70. i 80. został utworzony region o nazwie „Wspólnota Walencjańska” (Comunidad Valenciana) jako region o mniejszych uprawnieniach w stosunku do „regionów historycznych” – Katalonii, Kraju Basków i Galicji.

Intensyfikacja regionalizmu w Katalonii i innych regionach Hiszpanii, powstanie swojego rodzaju mody na regionalizm, wpłynęły jednak i na sytuację w Walencji. Walencja skorzystała z zapisu konstytucji mówiącego o prawie regionów do posiadania dwu języków oficjalnych – hiszpańskiego i regionalnego. Tym regionalnym językiem Walencji został wspomniany już walencjański. Trafił on do różnych sfer życia publicznego, np. jako język publikacji dokumentów władz regionalnych, jako przedmiot do szkół itd. Zakres jego używania jest jednak znacznie węższy niż katalońskiego w Katalonii czy na Balearach. Jednocześnie podkreśla się zazwyczaj jego samodzielność w stosunku do języka katalońskiego. Wyraża się to w rozmaity sposób: przez używanie nazwy „walencjański” a unikanie nazwy „kataloński”, przez drobne różnice słownikowe i ortograficzne, przez nieuznawanie świadectw znajomości języka wystawionych przez instytucje katalońskie, przez klasyfikowanie pisarzy katalońskich (np. w katalogach bibliotecznych) jako „obcojęzycznych” itp. Sukcesy języka katalońskiego na arenie ogólnohiszpańskiej, jak było wcześniej stwierdzone, powodują, że na szczeblu tym awansuje również walencjański – np. dokumenty władz centralnych (senatu Hiszpanii), które publikowane są w językach regionalnych, publikowane są też w wersji walencjańskiej.

Mówiąc o opozycji ruchu walencjańskiego w stosunku do Katalonii, należy zauważyć, że nie oznacza ona, by w regionie Walencji nie było zwolenników jedności języka katalońskiego i idei „Krajów Katalońskich”. Zwolennicy ci są jednak w zdecydowanej mniejszości.

Podobnie jak w innych regionach, nosicielem i symbolem regionalizmu walencjańskiego jest klub sportowy. W tym wypadku jest to F.C. Valencia.

Jeśli chodzi o ewentualnych politycznych reprezentantów regionalizmu walencjańskiego, to, w przeciwieństwie do Katalonii, w Walencji nie ma silnych partii regionalistycznych. W regionie dominują partie ogólnohiszpańskie, co jest potwierdzeniem dominacji identyfikacji mieszkańców regionu z Hiszpanią jako całością¹⁹.

¹⁸ Wspomniany już Alonso Fernández (Alonso Fernández 1990, s. 60) zalicza Walencję do regionów o niedawnym poczuciu autonomii (a więc o dość słabym regionalizmie), a walencjański ruch regionalny określa jako bazujący przede wszystkim na czynniku kulturowym, w tym głównie językowym.

¹⁹ Więcej informacji na temat regionu i regionalizmu walencjańskiego zawiera strona internetowa rządu regionalnego Walencji: www.gva.es. Strona ta jest w trzech językach, oznaczonych jako: walencjański, hiszpański i angielski. Adres strony, z końcówką „es”, można uznać za demonstrację związków z Hiszpanią.

Kraj Basków

Kraj Basków należy, obok Katalonii, do dwu regionów Hiszpanii o najsilniejszym poczuciu tożsamości regionalnej i najsilniejszym regionalizmie²⁰. Jednocześnie, z powodu istnienia radykalnego odłamu ruchu baskijskiego uciekającego się do metod terrorystycznych, jest to również region nastęrczający władzom Hiszpanii najwięcej problemów politycznych.

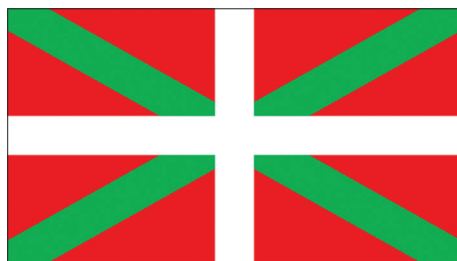
Analizując przypadek regionalizmu/nacjonalizmu baskijskiego, należy zaznaczyć, że, podobnie jak w przypadku Katalonii, można mówić o Kraju Basków w węższym i szerszym rozumieniu. W węższym rozumieniu Kraj Basków to obecny region autonomiczny o tej samej nazwie, składający się z trzech prowincji (*Vizcaya*, *Guipúzcoa* i *Alava*), znajdujący się w północnej części Hiszpanii nad Zatoką Biskajską i graniczący z Francją. Natomiast w szerszym rozumieniu, jaki nadają temu pojęciu zwłaszcza baskijscy radykałowie, Kraj Basków (*Euskadi*) obejmuje również sąsiedni region Nawarra i graniczące z Hiszpanią baskijskojęzyczne departamenty Francji. Obszar ten zwany jest też po baskijsku – *Euskal Herria* – kraj języka baskijskiego.

Współczesna tożsamość Kraju Basków jest efektem przede wszystkim historii, geografii i gospodarki.

Czynnik geograficzny – wysokie góry i odległość od głównych ośrodków miejskich w czasach rzymskich i później sprawiły, że na tym terenie do czasów współczesnych dotrwała ludność mówiąca innym językiem niż reszta ludności Półwyspu Iberyjskiego – językiem niespokrewnionym z żadnym językiem europejskim – językiem baskijskim. Należy jednak zaznaczyć, że istnienie języka baskijskiego, jakkolwiek dziś niezwykle ważne dla baskijskiej tożsamości, przed XIX wiekiem, kiedy pojawił się współczesny polityczny ruch baskijski, nie odgrywało istotnej roli politycznej, zaś pierwsi przywódcy ruchu baskijskiego nie mówili po baskijsku i byli całkowicie językowo zhispanizowani. O okolicznościach pojawienia się regionalizmu/nacjonalizmu baskijskiego i roli czynnika językowego będzie jeszcze mowa w dalszej części opracowania.

Jeśli chodzi o czynnik historyczny, to należy wspomnieć, że w początkach rekonkwisty, kiedy na Półwyspie Iberyjskim powstawały i ekspandowały państwa chrześcijańskie, Baskowie uczestniczyli w tworzeniu i rządzeniu w dwóch z nich – w Królestwie Nawarry i Królestwie Kastylii. W państwach tych większość ludności stanowiła ludność zromanizowana, dlatego też romanizacji ulegali też baskijscy władcy i arystokracja tych królestw. (Pewien ślad baskijscy władcy zostawili w języku kastylijskim/hiszpańskim, zwłaszcza w jego fonetyce). Jak już było wcześniej wspomniane, Królestwo Kastylii szybko rozszerzało

Rys. 4. Flaga Kraju Basków

²⁰ Wspomniany wcześniej autor, Julián Alonso Fernández (Alonso Fernández 1990 s. 57), zalicza Kraj Basków do czterech regionów historycznych o wielkiej tradycji (obok Katalonii, Galicji i Nawarry).

granice, obejmując z czasem większość półwyspu, tak, że pierwotne terytorium Królestwa jest obecnie tylko małym i odległym od centrum skrawkiem historycznej Kastylii. Dlatego też współcześnie Baskowie nie utożsamiają się z Kastylią. Natomiast Królestwo Nawarry, do czasu jego aneksji przez Kastylię, niewiele się rozszerzyło, a znaczną część współczesnego terytorium regionu Nawarra stanowią obszary zamieszkałe przez ludność baskijską. Stąd też współczesny narodowy ruch baskijski uważa całą Nawarrę za część Euskadi, mimo że większość mieszkańców Nawarry zdecydowanie sprzeciwia się temu.

Jak już było wcześniej wspomniane, prowincje zamieszkałe przez Basków, podobnie jak inne północne i północno-wschodnie prowincje Hiszpanii (po unii Kastylii i Aragonii i aneksji Nawarry), cieszyły się przywilejami zwanymi *fueros*. Obrona tych przywilejów w XIX wieku stała się motywem ruchów odśrodkowych i wojen domowych, obejmujących również ziemie baskijskie. W konfliktach tych nie chodziło o kwestie narodowościowe, o język, kulturę itp. Ukształtowały one jednak wśród Basków postawy opozycji w stosunku do władz centralnych Hiszpanii. Trzeba zaznaczyć, że nie wszyscy Baskowie byli jednakowo negatywnie nastawieni do Hiszpanii. Wielu Basków brało aktywny udział w życiu politycznym, gospodarczym i kulturalnym Hiszpanii, w kolonialnej przygodzie Hiszpanii w Nowym Świecie, integrując się całkowicie ze społeczeństwem hiszpańskim. Efektem tego procesu było stopniowe przechodzenie Basków na język hiszpański. Dotyczy to zwłaszcza szlachty, mieszczaństwa i ludności zamieszkującej nizinne i południowe części Kraju Basków. Pod tym względem Kraj Basków wyraźnie różnił się od Katalonii, gdzie mieszczaństwo w dużym stopniu trzymało się języka katalońskiego. Dialekty baskijskie zachowały się wśród wiejskiej ludności w trudnodostępnych i odizolowanych obszarach Pirenejów.

W drugiej połowie XIX wieku do Kraju Basków dotarły idee romantycznego nacjonalizmu, podkreślające znaczenie narodu rozumianego jako wspólnota pochodzenia (krwi), historii, a także kultury i języka. Idea narodowa zyskuje dużą popularność. Działacze polityczni, wcześniej dążący do odzyskania *fueros*, teraz stają się baskijskimi narodowcami. Szczególną rolę w „narodowym uświadomieniu” Basków odegrał Sabino Arana i założona przez niego w 1894 r. (a działająca do dziś) Baskijska Partia Narodowa (*Partido Nacionalista Vasco – PNV*). Baskijski ruch narodowy podkreślał odrębność Basków od Hiszpanów, z tym, że na początku czynnikiem uważanym za podstawowy wyróżnik Basków było dość niejasno formułowane pochodzenie i rasa. Czynnikiem językowy był o tyle istotny, że istnienie języka baskijskiego – uważanego za najstarszy język Europy – wzmacniało poczucie dumy z bycia Baskiem, dumy ze starożytnego pochodzenia Basków. Język baskijski nie był jednak podstawowym instrumentem komunikacji w ruchu baskijskim, tym bardziej, że jego przywódcy nie znali go wcale lub znali bardzo słabo, a ci Baskowie, którzy znali baskijski mieli trudności z porozumiewaniem się w nim z powodu dużych różnic dialektalnych i braku jednolitego języka literackiego.

Jednym z efektów rozprzestrzeniania idei narodowej wśród Basków było pojawienie się radykalnego odłamu głoszącego potrzebę i prawo Basków do niepodległości oraz niestroniącego przed użyciem przemocy, w tym terroryzmu, dla realizacji swoich celów.²¹ Krokiem

²¹ Istnienie w ruchu baskijskim radykalnego odłamu stosującego terroryzm odróżnia ten ruch od wcześniej omawiane-

w kierunku niepodległości miała być autonomia, która staje się bezpośrednim celem ruchu baskijskiego na przełomie XIX i XX wieku. Innym celem ruchu baskijskiego stało się podniesienie rangi języka baskijskiego i utworzenie języka literackiego, łączącego wszystkich Basków.

Ważnym momentem w kształtowaniu tożsamości Basków był okres autonomii i wojny domowej lat 1936-39. W czasie wojny Kraj Basków był faktycznie samodzielnym państwem, prowadzącym m.in. samodzielną politykę zagraniczną i obronę (wynikało to z uwarunkowań wojennych – odcięta terytorium kontrolowanego przez rząd baskijski od reszty terytoriów kontrolowanych przez rząd republikański). Kres istnieniu autonomii/niezależności Kraju Basków położyła brutalna przemoc ze strony sił frankistowskich i sprzymierzonych z nimi faszystów niemieckich (słynne jest zniszczenie symbolicznej stolicy Kraju Basków – Gerniki – przez lotnictwo niemieckie). Po zwycięstwie Franco została zlikwidowana autonomia Kraju Basków, działacze baskijscy, którzy nie zdążyli emigrować, poddani zostali ostrym represjom. Język baskijski został zabroniony w sferze urzędowej i mocno ograniczony w życiu publicznym i prywatnym. W odpowiedzi na represje pojawił się ruch terrorystyczny (organizacja o nazwie ETA), atakujący przedstawicieli władz hiszpańskich.

Po wprowadzeniu demokracji w Hiszpanii Kraj Basków należał do najaktywniejszych zwolenników decentralizacji państwa i autonomii regionów.

Jeśli chodzi o czynnik ekonomiczny wpływający na tożsamość Kraju Basków, to trzeba zaznaczyć, że od XIX wieku region ten należy, obok Katalonii, do najbogatszych w Hiszpanii. Bogactwo Kraju Basków wynika przede wszystkim z istnienia na jego terytorium bogactw mineralnych – rud żelaza i węgla, nadmorskiego położenia i bliskości wysoko rozwiniętych krajów – Francji i Anglii. Czynniki te spowodowały rozwój przemysłu ciężkiego – górnictwa, hutnictwa i przemysłu stoczniowego. Wysoki poziom rozwoju gospodarczego regionu z jednej strony tworzył poczucie pewności siebie, wiarę, że Kraj Basków stać na samodzielne istnienie, a z drugiej strony – powodował duży napływ imigrantów z innych regionów Hiszpanii. Sprawilo to, że ludność napływowa obecnie stanowi około połowy ludności Kraju Basków, a w najbardziej na południe wysuniętej prowincji – Alava – większość. Napływ hiszpańskojęzycznych imigrantów jeszcze bardziej pogorszył sytuację języka baskijskiego.

Po wprowadzeniu demokracji w Hiszpanii, po roku 1975, Kraj Basków uzyskał szeroką autonomię. Trzeba zaznaczyć, że region o nazwie Kraj Basków objął tylko trzy wyżej wymienione prowincje, nie objął natomiast Nawarry, co nie zadowoliło zwolenników wielkiej Euskadi. Zakres autonomii przyznanej Krajowi Basków był największy ze wszystkich regionów. To, czego nie uzyskały inne regiony, to przede wszystkim własna regionalna policja (zwana po baskijski *ertzaintza*, przy czym słowo to używa się również w tekstach pisanych po hiszpańsku) oraz system podatkowy. Istnienie regionalnej policji, podległej władzom ba-

go ruchu katalońskiego. Różnicę między oboma ruchami przypisuje się zwykle różnicom w społecznym pochodzeniu aktywistów i ideologii obu ruchów: podczas gdy w ruchu katalońskim dominowało mieszczaństwo i ideologia liberalna, w ruchu baskijskim dominowali romantyczni intelektualiści i ideologia radykalno-rewolucyjna. Dodatkowa, być może decydująca różnica wynikała stąd, że ruch kataloński miał szerokie poparcie społeczne, podczas gdy baskijscy rewolucjoniści nie mieli takiego poparcia i w związku z tym uważali, że swoim radykalizmem muszą pobudzać czy zastępować biernie społeczeństwo baskijskie. Por. Payne 2000 s. 95 i nast.

skijskim a nie władzom w Madrycie, ma sprawić, że walka z przestępczością i terroryzmem radykalnych grup baskijskich nie jest odbierana przez społeczeństwo baskijskie jako prześladowanie Basków przez Hiszpanię. (Nie znaczy to, że podległe władzom centralnym siły bezpieczeństwa nie działają w Kraju Basków). W sferze podatkowej Kraj Basków samodzielnie podbiera wszystkie podatki, a część z nich, w wysokości ustalonej w porozumieniach z rządem centralnym w ramach tzw. *concertos económicos*, przekazuje rządowi centralnemu na prowadzenie spraw ogólnopństwowych.

Po utworzeniu autonomicznego regionu Kraju Basków – celem regionalizmu baskijskiego było zachowanie lub rewitalizacja baskijskich symboli narodowych, umacnianie politycznej podmiotowości regionu oraz rozwój gospodarczy.

W dziedzinie zachowania lub rewitalizacji symboli baskijskiej tożsamości narodowej szczególnie miejsce zajmuje problem języka baskijskiego. Chodzi tutaj o stworzenie lub umocnienie i rozpowszechnienie jednolitego baskijskiego języka literackiego, o zahamowanie procesu odchodzenia od tego języka oraz o podniesienie statusu i rozszerzenie sfer używania tego języka. Zadanie zahamowania odchodzenia od języka baskijskiego jest szczególnie ważne ze względu na to, że jedynie mniejszość mieszkańców regionu (ok. 1/4-1/3) może wykazać się jakąś znajomością tego języka, a przy tym w zdecydowanej większości jest to ludność dwujęzyczna – oprócz baskijskiego znająca hiszpański. Rewitalizacja języka baskijskiego stała się ważnym celem władz regionalnych. Celowi temu służy przede wszystkim system szkolny, w którym wszyscy uczniowie w regionie objęci są obowiązkową nauką języka baskijskiego, a przy tym – w większości szkół baskijski jest językiem wykładowym. Szkolne nauczanie języka baskijskiego i w języku baskijskim przyczynia się do upowszechnienia znajomości tego języka, zwłaszcza wśród młodego pokolenia, lecz nie oznacza to automatycznie wzrostu używania tego języka w sferze prywatnej. Dzięki wsparciu władz regionalnych, a także dzięki aktywności propagatorów języka baskijskiego, trafił on do środków masowego przekazu – prasy, radia, telewizji, internetu. Władze wspierają też publikacje książkowe po baskijsku. Trzeba jednak zaznaczyć, że w dziedzinach tych dominuje język hiszpański. Prasa w języku baskijskim zwykle związana jest ze środowiskami baskijskimi o mocnym poczuciu baskijskiej świadomości narodowej, co w praktyce często oznacza środowiska radykalne i związane z terrorystyczną organizacją ETA. Z tego też powodu często język baskijski utożsamiany jest z językiem terrorystów, co zniechęca bardziej umiarkowanych Basków, a jeszcze bardziej liczną w regionie społeczność hiszpańską, do języka baskijskiego i do polityki jego wspierania.

Ważne miejsce w strategii rewitalizacji i awansu języka baskijskiego zajmuje nadanie mu statusu języka oficjalnego (obok hiszpańskiego) w regionie. Ponieważ wśród urzędników w regionie znajomość baskijskiego jest dość słaba i są trudności z praktyczną realizacją tego statusu, władze baskijskie wspierają opanowywanie i używanie języka baskijskiego przez urzędników, w tym finansując kursy językowe i nagradzając urzędników za znajomość języka baskijskiego.

Władze regionalne i aktywiści baskijscy wspierają także ruchy na rzecz zachowania i awansu języka baskijskiego poza regionem – na terenach zamieszkałych przez Basków w Nawarze i we Francji.

Polityka rewitalizacji języka baskijskiego, przede wszystkim w szkolnictwie, powoduje niekiedy napięcia, gdy oznacza ona wypieranie języka hiszpańskiego, uważanego przez wielu mieszkańców regionu za bardziej przydatny. W tych sytuacjach dochodzi do konfliktu między rolą języka jako symbolu tożsamości (w tym wypadku języka baskijskiego) a rolą języka jako środka komunikacji i narzędzia pracy w skali ogólnopaństwowej (w tym wypadku języka hiszpańskiego).

Jeśli chodzi o drugi cel baskijskiego regionalizmu/nacjonalizmu – tzn. umocnienie politycznej podmiotowości Kraju Basków, to istnieją tutaj trzy warianty – umiarkowany, średnio radykalny i bardzo radykalny. Nurt umiarkowany zadowala się autonomicznym statusem regionu i pragnie zachowania go lub niewielkiego wzmocnienia przy zastosowaniu środków parlamentarnych i w zgodzie z władzami hiszpańskimi. Nurt średnio radykalny dąży do przekształcenia regionu w „suwerenne państwo stowarzyszone z Hiszpanią”. Status taki miałby przypominać np. status Puerto Rico wobec USA. Kraj Basków byłby obecny na arenie międzynarodowej – np. jako członek organizacji międzynarodowych, drużyny sportowe reprezentujące Kraj Basków występowałyby jako reprezentacje narodowe w rozgrywkach sportowych (tak jak np. obecnie należące formalnie do Danii Wyspy Owcze czy należące do Wielkiej Brytanii Szkocja, Walia i Irlandia Północna). Poza tym Kraj Basków nadal pozostawałby w związkach z Hiszpanią, zwłaszcza jeśli chodzi o obronność, powiązania gospodarcze, komunikacyjne itd. Dla osiągnięcia tego celu jego rzecznicy nie wykluczają działań niezgodnych z hiszpańską konstytucją i wbrew negatywnemu stanowisku parlamentu hiszpańskiego, jeśli tylko taką koncepcję poprze ludność Kraju Basków w referendum. Koncepcja ta od kilku lat jest lansowana przez część wpływowych działaczy baskijskich, którzy niekiedy zdobywają władzę w rządzie regionalnym, lecz jak dotąd nie odważyli się na przeprowadzenie zapowiedzianego referendum. Zwolennicy tej koncepcji podkreślają, że w każdej sytuacji Kraj Basków powinien pozostać w Unii Europejskiej. Najbardziej radykalny nurt w ruchu baskijskim głosi ideę całkowitego zerwania z Hiszpanią przy pomocy wszelkich dostępnych środków, włącznie z terroryzmem. Nurt ten jest w stałym konflikcie z władzami Hiszpanii, a także ze zwolennikami umiarkowanego kursu w społeczeństwie baskijskim. Natomiast stosunki między nurtem skrajnie radykalnym a średnio radykalnym są skomplikowane i zmienne.

Jak było wspomniane, celem regionalizmu baskijskiego jest również rozwój gospodarczy regionu. Kraj Basków, podobnie jak inne okręgi przemysłu ciężkiego w Europie Zachodniej, w latach osiemdziesiątych XX wieku przechodził recesję i restrukturyzację. Motorem restrukturyzacji gospodarki regionu był przede wszystkim rząd regionalny. Dzięki pomyślnej restrukturyzacji Kraj Basków odzyskał pozycję jednego z najbogatszych regionów Hiszpanii.

Jeśli chodzi o podmioty regionalizmu (nacjonalizmu) baskijskiego, to od czasu ustanowienia autonomii głównym podmiotem jest rząd regionalny²². Jest on głównym inicjatorem i sponsorem działań zmierzających do rewitalizacji języka baskijskiego, wywiera stałą presję na rząd Hiszpanii w celu wywalczenia jak najlepszej sytuacji politycznej i ekonomicznej re-

²² Por. stronę internetową rządu Kraju Basków (po baskijsku, hiszpańsku, angielsku, francusku i niemiecku) www.euskadi.net

gionu, aktywnie wspiera rozwój gospodarczy. Istotnymi podmiotami są organizacje i partie polityczne o zasięgu regionalnym. Szczególnie ważna jest, założona jeszcze przez Sabino Araną pod koniec XIX wieku i będąca u władzy w regionie niemal nieprzerwanie od początku autonomii, Baskijska Partia Nacjonalistyczna. Ważną rolę odgrywają też partie i grupy radykalne – zwykle nielegalne, często zmuszane do zmiany nazwy (z powodu delegalizacji) – takie jak ETA i jej sojusznicy. Podmiotami regionalizmu baskijskiego jest ponadto cały szereg instytucji, w tym np. klub sportowy Athletic Bilbao (Bilbo), redakcje baskijskojęzycznych mediów itd.

Jak było wspomniane, obecność nurtu radykalnego w ruchu baskijskim, głoszącego ideę oderwania regionu od Hiszpanii i nie wyrzekającego się metod terrorystycznych, postrzegana jest jako źródło zagrożenia dla stabilności i integralności państwa hiszpańskiego.

Nawarra

Przypadek Nawary (Nawarry) zasługuje na omówienie tuż po omówieniu przypadku Kraju Basków ze względu na szczególne powiązania między tymi regionami. Jak już było wspomniane, baskijska definicja Euskadi (tj. Kraju Basków) obejmuje często również Nawarrę. Ta okoliczność, a dokładniej niechęć i obawa przed „ekspansjonizmem baskijskim”, wpływa na postawy ludności regionu. Gdyby nie owo poczucie „zagrożenia baskijskiego”, regionalizm nawarski mógłby wyglądać zupełnie inaczej, tzn. być silniej akcentowany.

Jak już było wspomniane przy omawianiu historycznych uwarunkowań regionalizmu w Hiszpanii, w średniowieczu Nawarra była jednym z chrześcijańskich królestw na Półwyspie Iberyjskim i po obu stronach Alp. Królestwo to było ściśle powiązane zarówno z królestwami na południe od Alp (tworzącymi dzisiaj Hiszpanię), jak i z Francją (np. władcy Nawarry bywali królami Francji)²³. (Z okresu średniowiecznego Królestwa Nawarry pochodzi flaga współczesnego regionu Nawarra).

W XVI wieku terytorium Nawarry zostało faktycznie podzielone między Francję i Hiszpanię. W Hiszpanii mieszkańcy Nawarry, podobnie jak innych północnych regionów, uzyskali przywileje zwane *fueros*, mające rekompensować utratę niepodległości. W późniejszym czasie (w XIX wieku) Nawarczycy, wraz z mieszkańcami innych regionów, walczyli w obronie tych przywilejów. Czynniki te – pamięć o historycznym Królestwie Nawarry i bieżące interesy ekonomiczne i polityczne (obrona *fueros*) – powinny wykształcić silne poczucie odrębności w stosunku do państwa hiszpańskiego. Jednakże pojawienie się pod koniec XIX wieku silnego ruchu baskijskiego, z jego terytorialnymi pretensjami wobec Nawarry

Rys. 5. Flaga Nawarry

²³ Więcej na temat historii Nawarry zob. m.in. w *Europa. Regiony i państwa historyczne*, 2000, s. 230-231

i ideologią „nawrócenia” mieszkańców regionu na baskijskość, spowodowało, że stanowiący zdecydowaną większość hiszpańskojęzyczni Nawarczyzy zaczęli traktować Hiszpanię jako przeciwwagę dla dążeń Basków. Stąd też wzrosło poczucie identyfikacji z Hiszpanią i poparcie dla idei zachowania jedności państwa. Znalazło to wyraz np. w czasie wojny domowej 1936-39, w której Nawarra zdecydowanie poparła generała Franco, widząc w nim obrońcę jedności Hiszpanii i obrońcę Nawarry przed Baskami. (Należy dodać, że mimo iż Nawarra jest obszarowo większa od Kraju Basków, to pod względem liczby ludności znacznie mu ustępuje, co może być źródłem obaw przed silniejszym sąsiadem).

W obecnym ustroju Hiszpanii Nawarra jest jednym z 17 regionów autonomicznych. Pod pewnym względem ma formalną autonomię szerszą niż większość regionów – chodzi tu o wspomniane, przy okazji omawiania przypadku Kraju Basków, szczególnie uregulowania w dziedzinie podatków – tzw. *conciertos económicos*. Formalnie autonomia Nawarry nie wynika z nadania władz Hiszpanii, lecz ze wspomnianych *fueros*, które nigdy nie zostały zniesione. Utrzymał je nawet Franco, a to z wdzięczności za pomoc, jaką uzyskał od Nawarry w czasie wojny domowej. W przeciwieństwie jednak do Kraju Basków i Katalonii, Nawarra nie stara się o wzmocnienie swojej samodzielności ekonomicznej i politycznej czy o przedstawienie swojej kultury jako czegoś innego w stosunku do Hiszpanii. Kultura i obyczaje Nawarry (np. słynne gonitwy byków w Pampelunie) traktowane są jako integralna część kultury hiszpańskiej.

Władze regionu starają się wykorzystywać istniejące możliwości dla rozwoju gospodarczego regionu, jednakże nie dążą, w przeciwieństwie do Katalonii czy Kraju Basków, do zwiększania decentralizacji i osłabiania rządu centralnego.

Jeśli chodzi o sytuację językową, to romańskie dialekty regionu już dawno złączyły się w jedno z dialektami Kastylii, tworząc podstawy języka hiszpańskiego. Pewną część mieszkańców regionu stanowi ludność baskijskojęzyczna. Ma ona pewne instytucje (szkolnictwo, media, władze lokalne), gdzie język baskijski jest używany. Na tle zakreślenia używania języka baskijskiego w Nawarze pojawiają się niekiedy napięcia pomiędzy ruchem baskijskim a władzami Nawarry, co jeszcze bardziej wzmacnia hiszpańską tożsamość tego regionu. Istnieje także współpraca między oboma regionami w dziedzinie języka baskijskiego.²⁴ Również strona internetowa rządu Nawarry ma wersję po baskijski, obok podstawowej wersji po hiszpańsku oraz obok wersji po angielsku i francusku²⁵.

Galicja

Galicja położona jest w północno-zachodnim narożniku Półwyspu Iberyjskiego. Tradycyjnie Galicja hiszpańska (po hiszpańsku: *Galicia*) uważana jest za jeden z trzech „regionów historycznych”, obok Katalonii i Kraju Basków, tworzących tzw. „*Galeuzce*” (*Galeuzca* – od *Galicja*, *Euskadi*, *Catalunya*). Znalazło to potwierdzenie np. w procesie przyznawania

²⁴ Wyrazem jej mogą być np. publikacje dotyczące języka baskijskiego, a wydawane wspólnie przez władze obu regionów. Por. Intxausti 1994. Publikacja ta skądinąd zawiera wiele informacji na temat historii i współczesności języka baskijskiego.

²⁵ www.navarra.es

autonomii regionom na przełomie lat 70. i 80. Autonomia dla Galicji była przyjmowana w takim samym trybie, jak w dwu pozostałych wspomnianych regionach. Może to sugerować, że regionalizm galicyjski jest równie silny jak baskijski i kataloński. Tak jednak nie jest. Regionalizm galicyjski jest znacznie słabszy, a poza tym w regionie tym silne są tendencje do zachowania terytorialnej integralności Hiszpanii. Można powiedzieć, że regionalizm galicyjski i związane z tym tendencje odśrodkowe są zjawiskiem dość słabym i elitarnym. Tym niemniej są na tyle istotne, że zasługują na omówienie.

Główną cechą wyróżniającą Galicję na tle Hiszpanii i będącą podstawą regionalizmu galicyjskiego jest język galicyjski i kultura, zwłaszcza muzyka, nawiązująca do faktycznych lub wymyślonych korzeni celtyckich. Język galicyjski (po galicyjsku zwany *galego* a po hiszpańsku *gallego*), obok hiszpańskiego, jest językiem oficjalnym Galicji od czasu nadania jej autonomii na początku lat 80. Istnienie odrębnego języka galicyjskiego nie jest jednak czymś oczywistym nawet dla użytkowników, a może zwłaszcza dla użytkowników, *galego*. Stąd też integrująca i mobilizująca siła czynnika językowego w Galicji jest ograniczona. *Galego* należy do tej kategorii wariantów językowych, których status, jako odrębnego języka lub dialektu, budzi wątpliwości. Od strony czysto językowej *galego* jest z jednej strony bardzo bliski do hiszpańskiego (i może uchodzić za jego dialekt), a z drugiej strony – do portugalskiego (i też często bywa uważany za dialekt portugalskiego). Społeczna słabość języka galicyjskiego wynika stąd, że był on używany (przynajmniej do niedawna) głównie przez ubogą ludność wiejską (i niedawnych imigrantów ze wsi w miastach), stanowiącą skądinąd większość ludności regionu. Z tego powodu mowa ta kojarzyła się raczej z negatywnymi cechami społecznymi – wiejskością, ubóstwem i zacofaniem, co nie sprzyjało publicznej identyfikacji ludności z tym językiem i mobilizacji w jego obronie. Językiem ludności miejskiej, symbolem nowoczesności i zamożności, a do niedawna również jedynym językiem używanym w sferze publicznej, był hiszpański/kastylijski. Mimo ogólnie niskiego społecznego statusu galicyjskiego, istnieje pewna warstwa społeczna, dla której galicyjski jest odrębnym językiem i która dąży do podniesienia jego statusu społecznego i prawnego (jako języka urzędowego regionu) oraz upowszechnienia (w szkolnictwie). Warstwa ta jest też motorem regionalizmu galicyjskiego.

Siła i słabość regionalizmu galicyjskiego wynika również z historii Galicji. Galicja w średniowieczu nigdy nie była królestwem, a jedynie hrabstwem lub księstwem w ramach Księstwa Asturii (w początkowym okresie rekonkwisty), później Królestwa Leonu, a następnie Królestwa Kastylii. O politycznej słabości Księstwa Galicji w tym czasie może świadczyć fakt, że w pewnym momencie od Galicji oderwało się Hrabstwo Portucale, które następnie przekształciło się w Królestwo Portugalii.

Rys. 6. Flaga Galicji

Galicja we wczesnym średniowieczu (wieki X-XIII) była ważnym, w skali Półwyspu Iberyjskiego a nawet w skali zachodnioeuropejskiej, ośrodkiem religijnym i kulturalnym. Galicyjski ośrodek kultu św. Jakuba – Santiago de Compostela – był celem pielgrzymek chrześcijan z całej zachodniej Europy, łącznie z Polską. (Galicja była wówczas częścią wąskiego pasa terytorium pod panowaniem chrześcijańskim). W klasztorach Galicji powstawała literatura w miejscowym dialekcie/języku, zwanym przez współczesnych językoznawców i historyków językiem galicyjsko-portugalskim. To właśnie ta twórczość stanie się po wiekach źródłem dumy i inspiracją dla regionalistów galicyjskich. Z czasem, przesunięcie się ośrodka władzy politycznej do Leonu i jeszcze dalej – do Kastylii spowodowało peryferyzację Galicji. Polityka kulturowej i politycznej unifikacji Królestwa Kastylii (ujednoczenie systemu prawnego, wprowadzenie języka kastylijskiego jako urzędowego) spowodowała zanik politycznej odrębności Galicji i dalsze osłabienie specyficznych cech kulturowo-językowych regionu. Mowa galicyjska przestała być językiem pisanym, językiem literatury i kultury, stała się jedynie dialektem niewykształconej ludności wiejskiej. (Inaczej potoczyły się losy tej mowy w hrabstwie, a następnie Królestwie Portugalii, gdzie stała się podstawą współczesnego języka portugalskiego).

Regionalizm galicyjski pojawił się w XIX wieku na fali podobnych ruchów, które uaktywniły się wówczas w innych regionach Hiszpanii i Europy²⁶. Regionalizm galicyjski znalazł zwolenników i aktywistów jedynie w wąskiej grupie intelektualistów. Dążyli oni głównie do podniesienia rangi języka galicyjskiego i decentralizacji Hiszpanii. W tej ostatniej dziedzinie współpracowali z regionalistami/nacjonalistami katalońskimi i baskijskimi. Efektem starań regionalistów galicyjskich było nadanie Galicji przez Republikę Hiszpańską statusu regionu autonomicznego w momencie wybuchu wojny domowej w 1936 r. (Autonomia ta nie została wprowadzona w życie).

Mówiąc o regionalizmie galicyjskim w okresie przed wybuchem wojny domowej, należy zaznaczyć, że oprócz zwolenników regionalizmu w Galicji byli również przeciwnicy regionalizmu i zwolennicy zachowania jedności Hiszpanii. Przedstawicielem tej części ludności Galicji był generał Franco, który w imię ratowania Hiszpanii przed rozpadem oraz władzą socjalistów-komunistów i antyklerykałów podniósł bunt przeciw Republice.

Na fali demokratyzacji i decentralizacji po śmierci Franco w roku 1975 Galicja uzyskała status regionu autonomicznego. Był to raczej „produkt uboczny” presji na reformy wywieranej przez Katalończyków i Basków niż samych Galicyjczyków. Zachowania ludności Galicji i dokonywane przez nią wybory do władz regionalnych świadczą o jej dość osobliwym stosunku do autonomii Galicji. Pierwszym i długoletnim (przez blisko dwadzieścia lat, od 1989 do 2005 roku) prezydentem Galicji był Manuel Fraga Iribarne – bliski współpracownik generała Franco, ostatni minister spraw zagranicznych rządu frankistowskiego i założyciel *Partido Popular* (Partii Ludowej) – partii stojącej niezmiennie na stanowisku zachowania integralności państwa hiszpańskiego i zwalczającej radykalne ruchy regionalistyczne i separatystyczne. Wysokie poparcie wyborców dla Manuela Fragi Iribarne (wygrał wyraźnie wszystkie wybory, wycofał się ze względu na podeszły wiek, zmarł na początku roku 2012)

²⁶ Por. Alonso Fernández 1990 s. 55-56

i prezentowanej przez niego linii politycznej oraz stosunkowo niskie poparcie dla galicyjskich regionalistów/nacjonalistów świadczy o rozdźwięku między postawami większości ludności, dla której regionalizm ma niezbyt dużą wartość, a postawami nielicznej grupy regionalistów.

Niezbyt wysokie, w porównaniu np. do Katalonii i Kraju Basków, poparcie dla idei regionalizmu wynika ze słabszego zakorzenienia historycznego (słabsze odwołania do historii), słabszej odrębności językowej (niż w przypadku odrębności Basków) oraz ze struktury społeczno-ekonomicznej ludności regionu. Ludność ta jest w dużym stopniu wiejska i uboga, podczas gdy najbardziej podatne na idee regionalistyczne (nacjonalistyczne) jest zamożne mieszczaństwo. Będąc beneficjentem polityki gospodarczej państwa, wspierającej słabiej rozwinięte regiony, Galicja nie jest ponadto zainteresowana w ekonomicznej izolacji od Hiszpanii.

Regionalizm galicyjski w okresie sprawowania władzy w regionie przez Manuela Fragę Irribarne starał się jak najmniej negatywnie oddziaływać na jedność państwa hiszpańskiego. Prawa, które region uzyskiwał, były wywalczane przez bardziej radykalne regiony. Najważniejszą dziedziną, w której Galicja zaznaczała swoją specyfikę, jest kwestia językowa. Galicja skorzystała z możliwości uczynienia z jej języka współoficjalnego języka regionu. W praktyce oznaczało to wprowadzenie lekcji tego języka do szkół, przez co zwiększa się odsetek ludzi umiejących w nim czytać i pisać, oraz publikowanie dokumentów urzędowych również w tym języku. Wprowadzanie galicyjskiego do sfery publicznej i urzędowej odbywa się (lub odbywało się do niedawna) bardzo ostrożnie i w zasadzie bez żadnego uszczerbku dla użytkowników języka hiszpańskiego. Od czasu wprowadzenia autonomii zaobserwować można pewien awans galicyjskiego w sferze publicznej, lecz głównie tam, gdzie bezpośrednio zaangażowane są władze publiczne, np. w szkolnictwie i dokumentach władz regionalnych²⁷. Znacznie mniejszy awans zanotować można tam, gdzie o używaniu języka decyduje rynek i indywidualne decyzje mieszkańców – np. w prasie wydawanej w Galicji zdecydowanie dominuje hiszpański. Ostatnio, jak się wydaje, nastąpiła pewna intensyfikacja starań o umocnienie pozycji języka galicyjskiego, co wywołuje negatywne reakcje ze strony obrońców jedności Hiszpanii a także biznesu w regionie.²⁸

Regionaliści galicyjscy nie tylko zabiegają o poprawę statusu języka galicyjskiego w Galicji, ale również w regionach sąsiednich – np. dążą do wprowadzenia go do szkół w przygranicznych obszarach Asturii i Kastylii-Leonu, gdzie na co dzień mówi się dialektami uważanymi za dialekty języka galicyjskiego. Galicja w dziedzinie językowej współpracuje też niekiedy z instytucjami języka portugalskiego, zwykle jako obserwator. Między językiem galicyjskim a portugalskim istnieje pewna różnica. Najważniejsza dotyczy ortografii – ortografia galicyjska jest bardzo zbliżona do hiszpańskiej. Ogranicza to np. możliwość współpracy z organizacjami języka portugalskiego (portugalskimi, brazylijskimi i in.) w dziedzinie

²⁷ Por stronę internetową rządu Galicji www.xunta.es. Strona ta jest po galicyjsku (jako język domyślny) i po kastylijsku.

²⁸ Cytowana książka Sandry Mir i Gabriela Cruz (Mir S, Cruz G. 2012 s. 254) podaje przypadek pewnego klubu przedsiębiorców z Vigo (*Club Financiero de Vigo*), który uskarża się, że trudno jest ściągnąć wysokiej klasy specjalistów do Vigo, jak też zatrzymać ich w Vigo, gdyż zniechęca ich konieczność wysyłania dzieci do szkół, gdzie nauczanie odbywa się całkowicie po galicyjsku.

ujednoczenia ortografii portugalskiej. Większe możliwości współpracy istnieją w badaniach folkloru i dialektów po obu stronach granicy galicyjsko-portugalskiej.

Główną dziedziną aktywności władz regionalnych Galicji jest gospodarka – rozwój gospodarczy, poprawa warunków życia, wykorzystanie szans płynących z członkostwa w UE itp. Jest to działalność pragmatyczna i prowadzona w pełni w zgodzie z interesami Hiszpanii jako całości.

Głównym promotorem regionalizmu galicyjskiego są obecnie władze regionu, które, jak było wcześniej wspomniane, starają się nie tyle o podkreślanie specyfiki regionu, ile o to, by regionalizm galicyjski nie przybrał zbyt radykalnych form. W regionie najsilniejszymi partiami są partie ogólnohiszpańskie, z preferencją dla *Partido Popular*. Zauważalne są też partie i organizacje regionalistyczne/nacjonalistyczne, jak np. Galicyjski Blok Nacjonalistyczny (*Bloque Nacionalista Galego*). W niektórych władzach lokalnych partie regionalistyczne mogą mieć większe znaczenie niż we władzach regionu i regionalizm galicyjski może być tym silniejszy²⁹. Istotną rolę w kształtowaniu kulturowej tożsamości regionu odgrywają zespoły i twórcy opiewający historię i piękno Galicji³⁰.

Asturia

Asturia (oficjalna nazwa: *Principado de Asturias* – Księstwo Asturii) jest niewielkim regionem na północy Hiszpanii nad Zatoką Biskajską, graniczącym z Galicją. Tutaj, jak było wspomniane, rozpoczęła się rekonkwista – wyzwalenie Hiszpanii spod panowania arabskiego. Z tego też powodu region ten zajmuje szczególne miejsce w historii Hiszpanii. Następca tronu Hiszpanii tradycyjnie nosi tytuł księcia Asturii. Region ten nie wykazuje tendencji odśrodkowych czy większych chęci podkreślenia odrębności w stosunku do reszty Hiszpanii³¹. Na pewną wzmiankę zasługuje ruch na rzecz dowartościowania miejscowego dialektu/języka. Dialekt zwany dawniej *el bable* przez ruch ten uważany jest za język – język asturyjski (*asturianu*), symbol tożsamości regionu. Od strony językowej asturyjski niewiele różni się od literackiego języka hiszpańskiego; to, co odróżnia go

Rys. 7. Flaga Asturii

²⁹ Przykładowo, strona internetowa władz lokalnych wspomnianego Vigo jest praktycznie głównie po galicyjsku. Wprawdzie jest zakładka dająca wybór między galicyjskim i kastylijskim (galicyjski jest domyślny), lecz po kliknięciu kastylijskiego ukazuje się strona z tekstami w większości po galicyjsku, wyłącznie po galicyjsku są bieżące informacje o działalności władz miejskich. <http://hoxe.vigo.org> (wejście 30.11. 2013).

³⁰ Warto tu wymienić zwłaszcza zespół muzyczny Luar na Lubre, grający muzykę o brzmieniu celtyckim i śpiewający po galicyjsku. Por. oficjalną stronę zespołu www.luarnalubre.com

³¹ J. Alonso Fernández zalicza Asturię do „regionów historycznych o niedawnym poczuciu autonomicznym”, a więc do drugiej kategorii (na trzy) pod względem siły regionalizmu, podkreślając, że przejawy regionalizmu asturyjskiego są sporadyczne i ograniczają się do środowisk akademickich. (Alonso Fernández 1990, s. 60).

od hiszpańskiego jest wspólne z galicyjskim. Celem tego ruchu jest oficjalne uznanie języka asturyjskiego, uznanie go za współoficjalny język regionu. Wysiłki tego ruchu dały rezultat w postaci uznania asturyjskiego za „język chroniony” i okazjonalne wydawanie dokumentów regionalnych również w tym języku³². Ruch ten nie wydaje się mieć wielkiego poparcia w społeczeństwie ani we władzach regionu, tym niemniej zasługuje na wzmiankę jako przykład popularnego w Europie regionalizmu o podłożu kulturowo-językowym.

Andaluzja

Andaluzja jest dużym regionem na południu Hiszpanii, wyróżniającym się cechami społeczno-gospodarczymi i kulturowymi. Wynikają one z późnego przyłączenia go do Hiszpanii. W sferze społeczno-gospodarczej cechy te to przede wszystkim niższy poziom rozwoju, duże zaludnienie i wysoka emigracja do innych regionów, duży udział latyfundiów w rolnictwie i, co z tym się wiąże, duży udział robotników najemnych wśród pracujących w rolnictwie. Ta ostatnia cecha powoduje, że ludność regionu wykazuje duże sympatie dla partii lewicowych. Cechą charakterystyczną kultury andaluzyjskiej jest folklor, z jego najbardziej rozpoznawalnym na świecie elementem – tańcem i śpiewem flamenco. Cechy te są źródłem pewnego poczucia tożsamości regionalnej, jednak ta tożsamość nie powoduje istotnych skutków politycznych.

Istnienie poczucia tożsamości andaluzyjskiej dało się zauważyć w okresie demokratyzacji i decentralizacji Hiszpanii po roku 1975. Wówczas, jak już było wspomniane, prowincje hiszpańskie miały swobodę wyboru wejścia do tworzonych regionów lub utworzenia samodzielnego regionu. Wszystkie osiem prowincji, tradycyjnie uznawanych za andaluzyjskie, postanowiło wejść do regionu Andaluzja. (Inaczej stało się z niektórymi prowincjami uznawanymi za kastylijskie – niektóre z nich postanowiły być samodzielnymi regionami). W tym też czasie Andaluzja miała uzyskać mniejsze kompetencje niż „historyczne regiony” – Katalonia, Kraj Basków i Galicja. Jednakże wskutek presji ze strony Andaluzji, uprawnienia „historycznych regionów” rozciągnięto również na Andaluzję, a później również na pozostałe regiony³³.

Andaluzja nie wykazuje odśrodkowych tendencji politycznych czy gospodarczych. W regionie władzę sprawują partie ogólnohiszpańskie, przeważnie lewica. Istnieją także partie regionalistyczne, jednakże bez większych wpływów politycznych i trwałych struktur organizacyjnych³⁴.

Rys. 8. Flaga Andaluzji

³² Strona internetowa rządu Asturii ma wersje po hiszpańsku, asturyjsku i angielsku (z tym, że czytelnik musi bardzo uważnie czytać, by rozpoznać czy tekst jest po hiszpańsku czy asturyjsku): www.asturias.es

³³ Por. Martín Mateo 1985, s. 380-381

³⁴ Więcej na temat regionu można znaleźć na stronie internetowej rządu Andaluzji www.juntadeandalucia.es

Wyspy Kanaryjskie

Wyspy Kanaryjskie są archipelagiem położonym u wybrzeży Afryki zachodniej, daleko od reszty terytorium Hiszpanii. Regionalizm kanaryjski można uznać za klasyczny przypadek regionalizmu o podłożu geograficznym.

Współczesna ludność archipelagu pochodzi z Hiszpanii, głównie z Andaluzji, posługuje się językiem hiszpańskim bez żadnych zauważalnych różnic w stosunku do języka hiszpańskiego w metropolii. Również kultura mieszkańców tych wysp jest typowo hiszpańska. Z tego powodu można powiedzieć, że czynnik kulturowy nie ma żadnego znaczenia w kształtowaniu poczucia odrębności archipelagu w stosunku do Hiszpanii. Roli czynnika wyróżniającego nie pełni też czynnik ekonomiczny, jako że

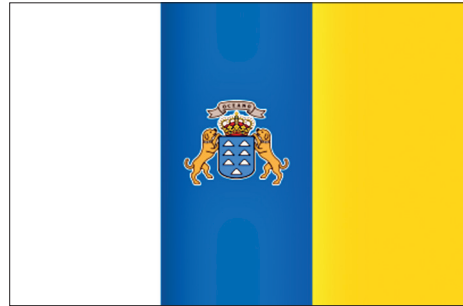
Wyspy ani nie „łożą” na inne regiony, ani nie są biednym regionem, który winę za swoje problemy zrzuciłby na inne regiony i państwo jako całość. Wyspy Kanaryjskie w przeszłości, od czasu ich odkrycia i zasiedlenia w XV wieku, nie stanowiły samodzielnej jednostki politycznej wyższej rangi, typu księstwa czy królestwa. Zawsze stanowiły jedną lub (jak obecnie) dwie prowincje.

Mimo braku kulturowych, historycznych i ekonomicznych przesłanek poczucia odrębności, ludność Wysp Kanaryjskich odznacza się właśnie wysokim poczuciem odrębności w stosunku do Hiszpanii, a także poczuciem odrębności mieszkańców poszczególnych wysp. Źródłem tego poczucia jest wspomniany czynnik geograficzny – odległość dzieląca od reszty Hiszpanii. Poczucie odrębności w stosunku do Hiszpanii przejawia się w dominacji identyfikacji regionalnej nad ogólnohiszpańską (zdecydowana większość ludności uważa się bądź wyłącznie za Kanaryjczyków, bądź w jednakowym stopniu za Kanaryjczyków i Hiszpanów). Odzwierciedleniem tej identyfikacji są preferencje polityczne. Na archipelagu władzę sprawują miejscowe partie regionalne (zwykle obejmujące swym zasięgiem jedną wyspę), a partie ogólnohiszpańskie są w mniejszości. Również w wyborach do parlamentu hiszpańskiego najwięcej miejsc zdobywają partie regionalne, zgrupowane w *Coalición Canaria* – Koalicji Kanaryjskiej. Tak więc, jeśliby siłę regionalizmu mierzyć poparciem dla partii regionalnych w wyborach regionalnych i do parlamentu hiszpańskiego, to regionalizm kanaryjski należałby do trzech najsilniejszych, obok katalońskiego i baskijskiego.

Ponieważ pod względem kulturowo-językowym Wyspy Kanaryjskie niczym nie różnią się od reszty Hiszpanii, dlatego też obrona czy eksponowanie wartości kulturowych nie może być czynnikiem mobilizującym regionalizm kanaryjski. Czynnikiem tym jest chęć rządzenia się samemu, by odległy Madryt nie mieszał się do spraw archipelagu.

Ostatnio jednak Wyspy Kanaryjskie starają się również zaznaczyć swoją odrębność kulturową w stosunku do Hiszpanii. Kilka lat temu władze regionu zakazały typowej dla Hiszpanii korridy, wcześniej nawet, niż to zrobiły władze Katalonii³⁵.

Rys. 9. Flaga Wysp Kanaryjskich

³⁵ Więcej na temat regionu można znaleźć na stronie internetowej rządu Wysp Kanaryjskich: www.gobcan.es

Pozostałe regiony

Powyżej zostały omówione przypadki dziewięciu współczesnych regionów administracyjnych i dziewięciu regionalizmów w jakiś sposób akcentujących swoją specyfikę w stosunku do reszty kraju. Hiszpania składa się z 17 regionów. Pozostałe 8 – to regiony historycznej Kastylii: Madryt, Castilla-León, Castilla-La Mancha, Extremadura, Murcia, Cantabria, La Rioja oraz mocno skastylianizowana Aragonia. Regiony te stanowią rdzeń państwa hiszpańskiego, gdzie zdecydowanie dominuje tożsamość hiszpańska i gdzie rządzą partie ogólnohiszpańskie. Brak silnych podstaw dla regionalizmu nie oznacza jednak, że regiony te nie mają własnych interesów. Interesy te pojawiają się jako wynik bieżącej sytuacji gospodarczej czy ekologicznej – np. w dziedzinie wykorzystania wód rzek, natomiast nie mają swych korzeni w historii czy różnicach kulturowych.

Uwagi końcowe

Jak wynika z powyższej prezentacji – Hiszpania jest bardzo zróżnicowana pod względem siły i cech regionalizmów. Obok regionów o silnej tożsamości i dążących do wzmocnienia swojej podmiotowości politycznej, a nawet secesji, takich jak Katalonia i Kraj Basków, są regiony o słabiej zarysowanej tożsamości i słabych dążeniach autonomistycznych, jak i regiony (zwłaszcza historycznej Kastylii), gdzie jest silna tożsamość ogólnohiszpańska i nie ma dążeń autonomistycznych. Regiony różnią się też co do roli poszczególnych czynników, zwłaszcza ekonomicznych i kulturowo-językowych. Regionalizm w Hiszpanii w ostatnich 30-35 latach ma silne powiązania z Europą. Przez większość tego okresu pozytywnie oceniane hiszpańskie doświadczenie z regionalizmem i autonomią regionalną wzmocniało pozytywny stosunek do idei regionalizmu w Europie i było inspiracją dla wielu ruchów regionalnych, zwłaszcza w Europie Zachodniej. Obecnie Europa oddziałuje zwrotnie na regionalizmy w Hiszpanii: groźba wykluczenia z Unii Europejskiej studząco działa na aspiracje niektórych regionów do wyjścia z Hiszpanii, zwłaszcza bez zgody władz Hiszpanii.

Bibliografia:

- Alomar i Canyelles A. I., 2002, *La llengua catalana a les Balears en el segle XX*, Edicions Documenta Balears, Palma (Illes Balears)
- Alonso Fernández J. 1990, *La Nueva Situación Regional*, Sintesis, Madrid
- Bachrynowski Sz., Witecki P., 2011, *System partyjny Kraju Basków w latach 1975-2010*, Wydawnictwo Uczelni Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu, Kalisz
- Bonnin M., Suau J, 2007, *El món cultural i polític balear critica el fet que Nájera només parli castellà*, "Diari de Balears" 17.07.2007

- Castells M. 2004, *The Power of Identity*, (wydanie 2), Blackwell Publishing, Malden-Oxford
- Intxausti J. 1994, *Euskal Herria. El País de la Lengua Vasca*. Nafarroako Gobernua/Gobierno de Navarra, Eusko Jaurlaritz/Gobierno Vasco, Gazteiz/Vitoria
- Iwanek J., 1996, *Prawnokonstytucyjne położenie regionów autonomicznych w Hiszpanii* (w:) Iwanek J. (red.), *Oblicza decentralizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 27-41
- Iwanek J., 2012, *Wspólnota autonomiczna w ustroju polityczno-prawnym Hiszpanii*, (w:) Czarny R.M., Sprzyszak K. (red.) *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Współczesne ustroje państwowe i rozwój demokracji w Polsce*, Toruń, s. 231-247
- Europa. Regiony i państwa historyczne*, 2000, PWN, Warszawa
- Keating M. 1996, *Nations Against the State. The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Lasuén J. R. 1985, *El estado multiregional*, w: *La España de las autonomías*; Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid
- Linz J. J. 1985, *De la crisis de un estado unitario al estado de las autonomías*, w: Fernández Rodríguez (red.), *La España de las autonomías*, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid
- Martín Mateo R. 1985, *Los Estados de la Autonomía* w: *La España de las autonomías*, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid
- Mir S. y Cruz G. 2012, *La Casta Autónoma*, La Esfera de los Libros, Madrid
- Moa Rodríguez L. P. 2005, *Contra la balcanización de España*, La esfera de los libros, Madrid
- Myśliwiec M. 2009, *Decentralizacja niesymetryczna. Przykład hiszpańskiego państwa regionalnego u progu XXI wieku* (w:) Wróbel S. (red.) *Współczesne państwo. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań-Chorzów, s. 227-238
- Olábarri Gortázar I. 1985, *Un conflicto entre nacionalismos: la „cuestión regional” en España 1808–1939*, w: *La España de las autonomías*, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid:
- Pagès D. 2007, *El català perseguit*, Ara llibres, Badalona
- Payne S. G. 2000, *Catalan and Bask Nationalism: Contrasting Patterns*, (w:) Shlomo Ben-Ami, Yoav Peled and Alberto Spektorowski (red.) *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Sobolewska-Myślik K. 2012, *Partie i systemy partyjne na poziomie regionu. Przykład Szkocji i Katalonii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków
- Stasiński M. 2010a, *Katalonia bez korridy*, „Gazeta Wyborcza” 29.07. 2010
- Stasiński M. 2010b, *Kryzys po byku*, „Gazeta Wyborcza” 7.08.2010
- Stasiński M. 2012, *Flagi są niejadalne*, „Gazeta Wyborcza” 24-25.11.2012

Strony internetowe:

www.caib.es (rząd Balearów)

www.gencat.cat (rząd Katalonii)

www.gva.es (rząd Walencji)

www.euskadi.net (rząd Kraju Basków)

www.navarra.es (rząd Nawarry)

www.xunta.es (rząd Galicji)

www.asturias.es (rząd Asturii)

www.juntadeandalucia.es (rząd Andaluzji)

www.gobcan.es (rząd Wysp Kanaryjskich)

<http://hoxe.vigo.org> (władze miasta Vigo)

www.luarnalubre.com (galicyjski zespół muzyczny Luar na Lubre)

SUMMARY

Regional question plays an important role in Spanish politics. Spanish experience of regional autonomy over the last 30-35 years significantly influenced attitude towards regionalism in many European countries. In that time this experience was considered as positive. Recently, however, doubts have appeared as to the influence of regional autonomies on functioning of the economy and unity of the state. The article consists of two main parts. In the first one processes of shaping Spanish statehood during the reconquista from several state organisms, creation of Spain as a federation of Castile and Aragon and the later tensions between forces aiming at centralisation of state power and castilianisation of culture and language, and forces aiming at retention of political and cultural separateness of peripheral regions are pointed out as sources of present-day regionalisms in Spain. The second part presents in a more detailed way those regions of Spain where regional movements are significant political factors. These are the following ones: Catalonia (and the pan-Catalonian movement), Balearic Islands, the Country of Valencia, the Basque Country, Navarre, Galicia, Asturias, Andalusia and Canary Islands. In the description of each regionalism factors shaping a given regionalism (objective conditions) as well as its strength, objectives and actors are analyzed. The strongest are regionalisms in Catalonia and the Basque Country. In Catalonia it results from history – memory on Catalan statehood, its loss and downgrading the Catalan language. On top of this there are economic and cultural circumstances – the high degree of economic development and believe in cultural superiority and exploitation of the region by Spain. The main subjects of regionalism are regional authorities and regional political parties, and the main goals are maximising of political (including independence), economic and cultural (making Catalan the main or the only language of the region) autonomy. In the Basque Country the source of the feeling of separateness are historical – ancient privileges of the region, and cultural – including existence of the Basque language – factors. The Basque movement is very differentiated as regards aims and organisation, aims ranging from acceptance of the current autonomy until full independence and incorporation of adjacent areas of Spain and France.

prof. dr hab. Roman Szul, członek Rady Naukowej projektu „Trendy rozwojowe Mazowsza”, pracuje w Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania w Białymstoku, członek Regional Studies Association, European Consortium for Political Research – Standing Group on Regionalism and Federalism. Specjalizacja: makroekonomia, polityka gospodarcza, ekonomika regionalna, geografia ekonomiczna.